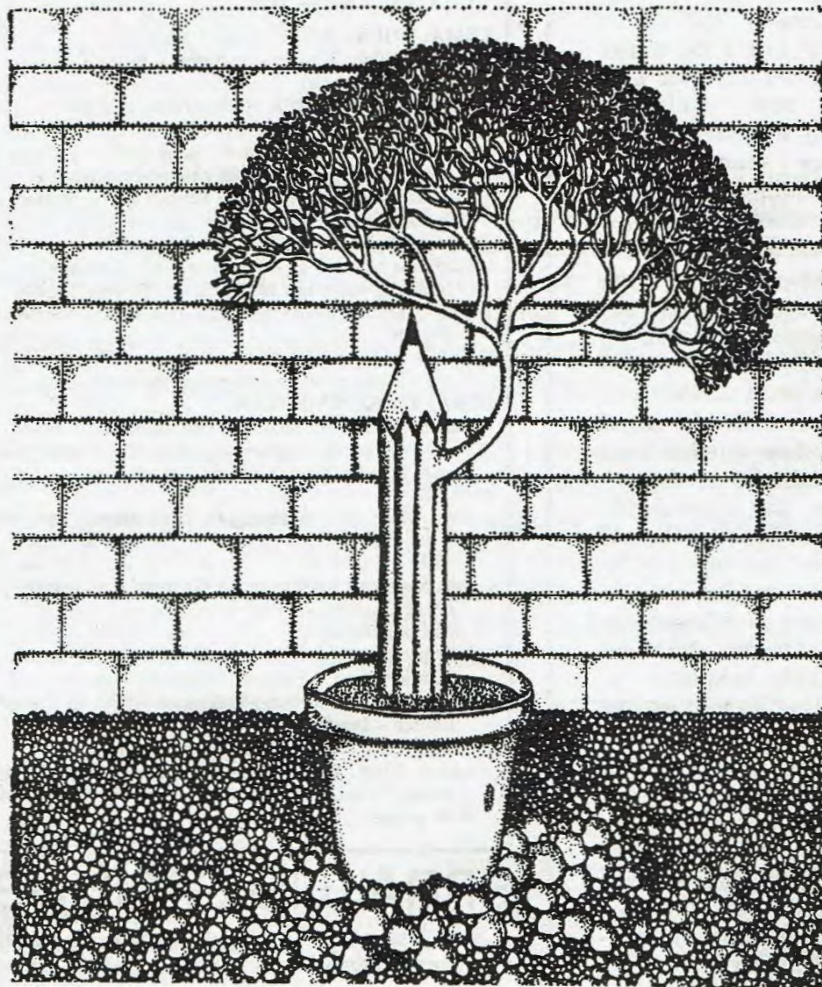

SPRÅKLIG SAMLING

Nr. 1/2 – 1982

23. årg. Kr. 15,00

JEAN ORANGE

Tema: Norsk Språkråd Ti År

Fra «liberalisering» – til hva?

I disse dager er det et år sia riksmålsfolket fikk igjennom «liberaliseringa» si. Vi i LSS advarte sterkt mot dette, mellom anna fordi vi var var redde for at det ville føre til et sterkere press på dem som ønsker å bruke radikale og folkelige former innafør bokmålet. Men vi tapte altså denne kampen, og må bare ta nederlaget til etterretning. Det mest interessante spørsmålet nå er om vi får rett i de bange anelsene våre. Er det duka for nye, harde angrep mot «vulgære» skriftformer? Og kommer dialektene og nynorsken i skuddlinja?

Det er altfor tidlig å dra sikre konklusjoner om dette. Også riksmålsfolka ser ut til å ha hatt behov for ei «tenkepause» i den nye situasjonen som er oppstått. Men angrepa på sidemålsstilen og mållova fortsetter i alle fall. Samtidig ser vi tegn til at dialektørsla nå meir enn før blir definert som fiende, og at visse riksmålskretser tumler med tanker om en allianse med normalmålsdyrkerne på nynorsksida mot dialektbruken. Parallellen med tilsvarende følere overfor i-målsfolk i femtiåra er tydelig nok.

Vi i LSS kommer til å følge denne utviklinga vaktstomt. Når det gjelder det radikale bokmålet, så har vi sett tegn til at de som ønsker å bruke det, møter et hardere press i «moderat» retning enn før, til og med i sentrale statsinstanser og i Språkrådet. Sjølve forsvaret av retten til å bruke slike former ser ut til å bli ei viktigere oppgave enn noen gang før. Og i den sammenhengen er det ikke minst interessant åssen nynorskfolk vil stille seg, nå som de har komme et godt stykke på veg i sin eigen kamp for måljamstilling. Vil de stille seg solidarisk med grupper som er meir undertrykte enn de sjøl er? Eller godtar de at språkpolitikken er delt i «nynorsksaker» og i «bokmålssaker» – slik at de kan slippe å ta standpunkt til de sistnevnte?

LSV

Språklig Samling

Redaksjon: Eskil Hanssen (ansv.), Lars S. Vikør,
Knut S. Vikør, Torun Gulliksen, Thomas Hoel

Bladpenger: Kr 30,-

Utgitt av:

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Medlemspenger: Kr 40,- pr. år; for skoleelever,
studenter og pensjonister: Kr 30,-

Leder: Lars S. Vikør, Steinsopprenda 34, 1352 Kolsås, Tlf. 02-13 72 77

Lagets og bladets adresse:

Postboks 636 Sentrum, Oslo 1

Postgiro 5 16 37 87

INNHold

TEMA: NORSK SPRÅKRÅD 10 ÅR

Lars S. Vikør: Kva er – kva gjer – kva vil	
Norsk Språkråd	3
Språkrådsrådet 1982: Rettskriving og NRK-nynorsk	6
Liv Andlem Harnæs: Hva er riktig språk – og hvorfor?	
Litt om Norsk språkråds rådgivningstjeneste	8
Fire års nordisk språkrøkt: Innsats og resultater.	
Intervju med Ståle Løland	10
Undersøkelse av skriftmålsutviklinga	11
Radikalt bokmål på offensiven. Fra utdelinga av	
Språklig Samlings litteraturpris til Dag Solstad	12
Helge Omdal: Svensk talemålsforskning: Livskraft og bredde	14
Lars S. Vikør: Raudvin – kvitvin	15
Svein Lie: Et profft opplegg i nullte time	16
DEBATT – KOMMENTAR:	
Lars S. Vikør: Må faste uttrykk alltid være faste?	18
Eric Papazian: Spårkplanlegging og dialektromantikk	18
Tomas Refsdal: Ei undertrykt folkegruppe	19
BØKER:	
Ernst Håkon Jahr: Målstrid og austlandsmål etter 1905 (Olaf Almenningen (red.): Målpolitiske artiklar 1905–1920)	21
Lars S. Vikør: Målideologen Garborg i ny bunad (Arne Garborg: Den ny-norske Sprog- og Nationalbevægelse)	24
Frøydis Hertzberg: Morsmålsdidaktikken under lupa Harold Rosen: Morsmålsdidaktiske essays	24
Torun Gulliksen og Arne Halkinrud: Utsikt til mange kanter – innsikt i hva? (Egil Børre Johnsen: Det store bondefangeriet)	25
Lars S. Vikør: Eit nybrottsarbeid i nynorskundervisninga (Geir Lorentsen o.a.: Frå dialekt til nynorsk)	26
Å de penga	27

SPRÅKLIG SAMLING

Som lesarane sikkert har merka, er Språklig Samling seint ute denne gongen. Av ulike grunnar laut vi hoppe over eit nummer, og i staden kjem vi no dobbelt så sterkt. Alle har godt av å fornye seg innimellom, og derfor vil vi no prøve å eksperimentere litt med både utsjånad og innhald. Såleis vil vi meir enn før konsentrere nummera om bestemte hovudtema. Denne gongen tar vi for oss Norsk språkråd, neste gong har vi tenkt å ta opp temaet *lærebokspråk*. Vi vil vere svært glade for å få reaksjonar frå lesarane på det vi gjer – både ris og ros.

Og så minner vi om den vedlagte *postgiroblanketten* – og håpar at vi snøgt får ein utfylt talong frå alle som veit med seg sjøl at dei skylder oss noe. Meir om *det* temaet står på tredje omslagsside. □

Tema: Norsk språkråd 10 år

KVA ER
KVA GJER
KVA VIL

NORSK
SPRÅKRÅD?

Av Lars S. Vikør

I år er det ti år sidan Norsk språkråd vart skipa. Det skjedde i kjølvatnet av Vogt-komiteens tilråding, og var eigentleg ein konsesjon til riksmålsfolka – eit ledd i strevet for språkleg avspenning. Som kjent var det eit hovudkrav frå riksmålssida at Norsk språknemnd skulle leggas ned og erstattas av eit organ som ikkje skulle ha til oppgåve å «fremja tilnærming mellom dei to skriftmåla på norsk folkemåls grunn». Dei radikale var skeptiske, men sette seg ikkje imot det nye Språkrådet. Både Riksmålsforbundet, Noregs Mållag og LSS let seg representere der, og «språkfredspolitikken» hadde dermed nådd eit viktig, om enn førebels, mål.

Retningslinene for Språkrådet vart forma ut i § 1 i lov om Norsk språkråd, som vi gir att i ramme på side 4. Der kan vi sjå at rådet fekk svært mangslunne og vidtfemnande oppgåver. På denne og dei kommande sidene skal vi gi eit oversyn over det arbeidet Språkrådet har gjort og gjer, men òg stille kritiske spørsmål om korleis det har fungert og korleis det eventuelt kunne fungere betre. Har Språkrådet t.d. vore ein reiskap for språkleg avspenning og toleranse? Eller har det vore eit byråkratisk og teknokratisk organ for detaljpirk utan perspektiv på språkspørsmålet?

KVA ER NORSK SPRÅKRÅD?

Det som formelt blir kalla Norsk språkråd, er ei forsamling på 42 kvinner og menn med kvar sin varamedlem, oppnemnt av mange ulike organisasjonar og institusjonar. Ved sida av språkstridsorganisasjonane finn vi m.a. universiteta, dei statlege pedagogiske råda, lærarorganisasjonar for ulike skoleslag, NRK, ymse organisasjonar innanfor ordkunst- og medieverda, og Stortinget. Dei blir oppnemnt for fire år om gongen, og er delt i ein bokmåls- og ein nynorskseksjon med 21 medlemmer kvar.

Rådet møtes ein eller to gonger i året, og drøftar da store prinsipp saker med eventuelle vedtak som resultat. Eitt rådsmøte pr. år fungerer som årsmøte, med drøfting

av årsmelding, rekneskap og budsjett frå styret (normalt sist i januar). Der blir det òg valt eit styre på seks medlemmer og ei fagnemnd på åtte. Måljamstillinga er strengt gjennomført: Kvar målform har like mange medlemmer i dei ymse organa, og formanns- og varaformannsstillinga skiftar kvart år mellom målformene.

Fagnemnda har, som namnet seier, ansvaret for språkfaglege spørsmål, mens styret er det øvste administrative organet. Mange saker må gjennom både fagnemnd og styre før dei blir avgjort. Det daglege arbeidet blir gjort av eit sekretariat som ved starten i 1972 bestod av to personar, i dag av bortimot tju (av dei over ti i faglege stillingar). Dei to opphavlege sekretærene vart til kontorsjefar, ein for kvar målform (i dag Arnold Thoresen for bokmål og Kåre Skadberg for nynorsk). Resten av sekretariatet er ikkje delt opp etter målform, men begge målformene skal vere tilstrekkeleg representert i det vitenskaplege personalet.

Tema: Norsk språkråd 10 år

KVA GJER NORSK SPRÅKRÅD?

Det vi først og fremst bør understreke, er at Norsk språkråd er eit rådgjevande organ, utan makt til å gjere rettskraftige vedtak. Det sorterer under det som i dag heiter Kultur- og vitskapsdepartementet, og vedtak i språkrådet må formelt sanksjoneras der. Likevel er det uunngåeleg at sekretariatet i det daglege arbeidet må ta mange avgjerder i detaljspørsmål, innanfor dei retningslinene som er trekt opp eller innanfor etablert «sedvanerett» i språkbruken.

Rettskrivingsspørsmål er kanskje det folk flest forbind med Språkrådet – ikkje minst etter den store bokmålssaka. Slike spørsmål må rådet ta stilling til heile tida, det er ingen ende på dei detaljane som her kan vere uavklart, uregulert eller inkonsekvente. Det kan komme inn som direkte spørsmål (eller framlegg til endringar) utanfrå, problema kan dukke opp i lærebøker og ordlister som Språkrådet gjennomgår, eller ein kan finne alle slags uregelmessigheiter i den store Ordregistranten – eit

dataarkiv over heile det norske ordtilfanget som er under oppbygging. Spørsmål som ikkje er heilt kurante inn- anfor etablerte reglar, blir lagt fram for fagnemnda. Vedtaka der blir ført inn i årsmeldinga i form av lister, og drøfta på rådsmøta. Det som der går gjennom, er gyldig med mindre det gjeld endringar i staving og bøyning av ord som tidlegare er normert i norsk. Det skal godkjennas av departementet, noe som i praksis alltid skjer. Dei som vil halde seg ajour med rettskrivingsvedtak, må følgje med i dei trykte årsmeldingane frå Språkrådet.

Språkgranskinga av lærebøker er truleg den største og mest tidkrevjande delen av alt arbeidet i Språkrådet (som her og overalt der vi snakkar om konkret arbeid betyr *sekretariatet*). Men det håpar vi å komme grundigare inn på i eit kommande temanummer om lærebokspråk, og ser derfor bort frå det her.

Ein annan viktig del av Språkrådets verksemd er *terminologiarbeidet*. Heilt frå byrjinga har det stått klart at utviklinga av eit norsk fagspråk måtte bli ei heilt sentral oppgåve for eit språkrøktorgan. Her har Språkrådet lagt ned ein enorm innsats ned gjennom åra utan at det er blitt kjent for særleg mange utanom ein innvidd krets. Konkrete resultat av dette er m.a. *Norsk dataordbok*, *Ordbok for petroleumsvirksomhet* og *Norsk markedsføringsordbok*. Alt dette skjer i samarbeid med faglege instansar, inkl. Rådet for teknisk terminologi. Terminologiarbeidet har elles vore drive på mange andre felt enn dette, ofte i form av rådgjeving og språkleg gjennomgåing av lister andre set opp. Også dette håpar vi å ta opp særskilt i framtidige nummer av Språklig Samling.

Det same gjeld *ordboksarbeidet* generelt. Språkrådet samarbeider med Norsk leksikografisk institutt om å lage to handordbøker, ei for bokmål og ei for nynorsk, som truleg er ventande om eit år eller to. Og for ikkje lenge sia kom den store boka *Nyord i norsk*, som vi kjem med ei melding av i neste nummer.

Alt dette hører vel inn under «*dyrkingen og normeringen* av våre to målformer», som vel er og blir Språkrådets hovudoppgåve. I tillegg skal rådet «*følge utviklingen av norsk skriftspråk og talespråk*», men dette har det blitt heller smått med, både av språkpolitiske grunnar og p.g.a. heilt reelle kapasitetsproblem. No er Språkrådet likevel i gang med eit slikt prosjekt (sjå side 11).

Etter lova skal Språkrådet også «*verne om de enkelte borgeres rettigheter* når det gjelder bruken av språket». Dette er eit vagt og vanskeleg punkt, fordi det er uklart kva som er «de enkelte borgeres rettigheter». Berre på eitt punkt gir lovverket noe svar, nemleg når det gjeld tilhøvet mellom nynorsk og bokmål, og i praksis er det da her Språkrådet har sett inn kreftene sine på det «måljuridiske» området. Og også her har det vore lagt ned eit stort og fortenstfullt arbeid, både i gjennomgåinga av utkastet til ny mållov tidleg på syttitalet, og enda meir i behandlinga av ei mengd konkrete klagesaker som gjaldt diskriminering av nynorsken. Språkrådet har elles også i slike saker berre rådgjevande myndigheit overfor departementet.

LOV OM NORSK SPRÅKRÅD §1

Det opprettes et råd for språkvern og språkdyrking. Rådet skal ha navnet Norsk språkråd. Norsk språkråd skal:

- verne om den kulturarv som norsk skriftspråk og talespråk representerer, fremme tiltak som kan øke kunnskapen om norsk språk, dets historie og egenart, fremme toleranse og gjensidig respekt i forholdet mellom alle som bruker norsk språk i dets forskjellige varianter, og verne om den enkelte borgers rettigheter når det gjelder bruken av språket.
- følge utviklingen av norsk skriftspråk og talespråk og på dette grunnlag fremme samarbeid i dyrkingen og normeringen av våre to målformer og støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen.
- gi myndighetene råd i språkspørsmål, særlig når det gjelder språkbruken i skolen, i Norsk rikskringkasting og i statstjenesten, uttale seg om prinsipper for normering av skriftspråket og av stedsnavn, og komme med forslag om lovgivning i språkspørsmål,
- gi råd og rettleiding til allmennheten,
- fremme og delta i nordisk samarbeid om språkdyrking, og
- sørge for at resultatene av rådets arbeid blir gjort kjent.

Råd, rettleiing, informasjon

Så skal Språkrådet også gi styresmaktene *råd og rettleiing* i språkspørsmål. Arbeidet med eit enkelt og klart språk i statstenesta har vore ein sentral del av dette. Språkrådet dreiv i syttiåra ein del opplæring av språklærarar i staten, og ikkje minst har tilsette i Språkrådet (delvis i arbeidstida, men særleg på fritid) lagt ned mye arbeid i å gjennomgå statlege skjema, brosjyrar og andre dokument, rette og forbetre språket i dei, eller sette dei om til nynorsk når det trongs. Ein del av rådgevinga til styresmaktene består også i å uttale seg i språkpolitiske spørsmål, som utkast til lover og føresegner (døme: ny namnelov, reglar om målbruken i NRK) og vere representert i slike organ som Statens lærebokutval, utvalet som skal vurdere føresegnene for stadnamn osv.

Elles kan kven som helst komme med *språkspørsmål* pr. telefon eller brev, og Språkrådet får nok eit par tusen slike spørsmål å hanskas med i året. Liv Andlem Harnæs gir i artikkelen sin på side 8-9 ein kritisk analyse av grunnlaget for ein del av denne verksemda, syntaks-spørsmål innanfor bokmål. Men spørsmåla spenner over langt vidare felt, som rettskriving, bøyning og tegnsetjing, fagterminologi, og nynorske motsvar for vanskelege bokmålsord og -uttrykk. Ei stor samling av slike «språkråd» kjem i bokform i år eller neste år, og i samband med det skal vi komme grundigare tilbake til dei.

Nest siste punkt i lovparagrafen gjeld *nordisk språksamarbeid*. Språkrådet har ein særskilt medarbeidar for nordiske saker, men hovudorganet for det samnordiske språkarbeidet er likevel Nordisk språksekretariat (sjå side 10-11).

Endeleg skal Språkrådet «*sørge for at resultatene av rådets arbeid blir gjort kjent*». Det viktigaste informasjonsorganet for Språkrådet er meldingsbladet *Språknytt*, som kjem fire gonger i året. Ei anna viktig kjelde er årsmeldinga, som blir sendt ut som vedlegg til bladet Norsk skole og ellers blir sendt gratis (liksom Språknytt)

til alle som vil ha. Likevel er dette neppe nok, og informasjonsarbeidet er truleg eitt av dei verkeleg svake punkta i Språkrådets verksemd, heilt frå førstninga og til i dag.

KVA VIL NORSK SPRÅKRÅD?

Etter ei slik imponerende aktivitetsliste skulle ein ikkje tru at det var noe vanskeleg spørsmål. Og likevel er det det. Som vi sa i innleiinga skulle Språkrådet samle alle leirane i norsk språkstrid for å skape avspenning. Noe samlande verdisyn for alle språkstridsgruppene var det ikkje råd å formulere. Les ein § 1 a og b i lova, ser ein at dei består av temmeleg innhaldslause frasar. Det mest konkrete er faktisk den svært varsamt formulerte tilnæringspassusen.

No har Språkrådet til ein viss grad gitt frasane eit innhald gjennom verksemda si. Forsvaret av norsk måltfang mot engelsk må såleis seias å utgjere eit felles verdisyn for heile rådet, og no i fjor har fagnemnd og styre begynt med ein slags haldningskampanje overfor firma, institusjonar, organisasjonar o.l., ved å skrive til dei og be dei bruke norsk språk og norske termar i staden for engelske. Ein annan grunnpilar i ein «språkrådsideologi» er jamstillinga mellom bokmål og nynorsk. Dei få rådsmedlemmene som her har eit anna syn, teier klokeleg med det i dette forumet.

Den ideologiske striden i Språkrådet har stort sett gått på to nærskylde emne: For det første passusen om å «verne om den kulturarv som norsk skriftspråk og talespråk representerer» i § 1a, som blir sett i motsetning til tilnæringspassusen i 1b. I røynda er det ingen motsetnad her, men det har likevel blitt oppfatta slik i debatten fordi riksmålsfolka har fått lov til å annektere «vernepassusen» og påstå – og få godkjent av dei andre – at den sette riksmålstradisjonen i ei særstilling. Men «norsk skriftspråk og talespråk» er noe langt meir enn riksmål og høgnynorsk, og spørsmålet er om ikkje ei tilnærming på folkemålsgrunn gir eit betre og meir

Tema: Norsk språkråd 10 år

allsidig språkvern enn den einsrettande normeringa som er det faktiske innhaldet i riksmålspolitikken.

For det andre den meir generelle motsetninga mellom ei normering på folkemålsgrunn og eit forsteina normsyn som berre legg vekt på tradisjonen og elitespråket som normgrunnlag. Ikkje minst frå midten av syttitalet har denne motsetninga komme til å stå sentralt – namna Geirr Wiggen og Eyvind Fjeld Halvorsen symboliserer motpolane. Ein open og prinsipiell debatt her ville kanskje kunne legge grunnen til ein samanhengande normeringsteori der begge desse omsyna kom inn. Men slikt er vanskeleg i Språkrådet, fordi heile systemet bygger på ein balanse mellom etablerte språkpolitiske interesser. Den gode språkrådspolitikken er det minste sams multiplum mellom desse interessene. Derfor er alle språksyn som noen vil legge prestisje i like gode, men dei som har dei sterkaste *organiserte* interessene bak seg, er likevel dei beste. Bokmålsaka er det grellaste dømet på kva eit slikt system fører til. Sjeldan har prinsippløysa feira slike triumfar som her – ikkje berre i Språkrådet, men like mye i Storting og ulike regjeringar.

Underleg tvikløyving

Dermed kan vi sjå ei underleg tvikløyving i Språkrådet: På den eine sida eit enormt, fagleg solid og profe-

sjonelt språkrøktarbeid, stort sett utført av dei tilsette i sekretariatet – som i så måte må seias å vere det eigentlege språkrådet. Så lenge dei arbeider med ukontroversielle ting, går det bra. Men dei må halde seg innanfor etablert og solid språkleg sedvanerett; nyskapande teoretisk arbeid og prinsippdebattar er det ikkje rom for. På den andre sida har vi dei leiande politiske organa, blant dei plenumsøta i rådet, som nettopp skulle forme ut prinsippgrunnlaget for detaljarbeidet – men som ikkje greier det, både på grunn av redsla for å støyte frå seg noen av interessegruppene, og fordi mange av språkrådsmedlemmene rett og slett ikkje har føresetnader for det. Det er no ein gong ikkje slik at ein som berre møter i eit språkrådsmøte to dagar i året kan ha like velgrunna meininger om desse spørsmåla som dei som steller med dei til dagleg. At dei sistnemnte står i stadig fare for å bli oppslukt av detaljar og miste oversyn og proporsjonar, er ei anna side av same sak.

Det mest tragiske og parodiske utslaget av denne tvikløyvinga er vel dei årvisse rettskrivingsdebattane – på grunnlag av lange lister over rettskrivingsendringar (i enkeltord) som årsmeldingane inneheld – utan systematisering eller grunngeving. Dette må språkrådsmedlemmene enten vedta og stå ansvarlege for, eller sende tilbake til ny fagnemndbehandling. Ordninga fungerer like lite tilfredsstillande til begge kantar: faginstansane risikerer å få eit framlegg stansa på grunn av ein fiks idé

Språkrådsmøtet 1982: RETTSKRIVNING OG NRK-NYNORSK

Også i år blei det rettskrivings saker som tok opp det meste av tida på Språkrådets årsmøte, som blei holdt 29.–30. januar. Den store omlegginga av bokmålsnormeringa ligger som kjent bak oss, men en viss etterrøst blir det alltid etter slike omfattende operasjonar, og fagnemnda hadde brukt høsten til å gå gjennom bokmålsrettskrivinga med sikte på en del justeringar og saneringar. Mange av forslaga var kurante, slik som regulering av kjønn i en del enkeltord og justering av en del inkonsekvenser i skrivemåten av sammensetningane.

Mindre kurant var framlegget om å stryke ei lang rekke dobbeltformer (jamstilte hovedformer og sideformer) på grunnlag av et ønske i Stortingsmelding 100 om ei innskrenking av valgfriheten i læreboknormalen. Stortingsmeldingane hadde særlig pekt på at reint ortografiske dobbeltformer burde kunne strykes, men fagnemnda foreslo også å ta vekk en god del former som reflekterte en spesiell uttale, f. eks. *årvare*, *bølgje*, *førre*, *følgje*, *glas*, *grøn* osv. Som en ser, gjaldt det særlig former som i si tid kom inn som tilnæringsformer til nynorsk, og som har et

grunnlag i det folkelige talemålet – om enn ikke alle er like utbredt. Også muligheten til å bøye ord på *-er* med *r* i fleirtall (typen *lærere*, i dag sideform) skulle fjernes – trass i at slike former er svært vanlige talemålsformer i bokmålsområdene i landet vårt.

Geirr Wiggen tok sterkt til motmæle mot disse forslaga, og pekte bl.a. på at det ikke i det heile tatt er undersøkt åssen valgfriheten på disse punkta fungerer for dem den først og fremst er meint for, nemlig skolelevane. Han meinte saksbehandlinga var så tilfeldig og overflatisk at han måtte avvise forslaga på prinsipielt grunnlag, enda han var enig i at en ikke skulle tviholde på alle tilnæringsformer bare fordi de en gang var tatt inn. Et eventuelt framlegg om å sanere bokmålsrettskrivinga måtte være bedre forberedt og motivert enn dette om han skulle støtte det. Han fikk fleirtallet i bokmålsseksjonen med seg, og det blei vedtatt å godta strykningsframlegga til fagnemnda bare der det gjaldt reint ortografiske forskjeller uten egentlig språklig grunnlag.

I nynorsk blei det gjort et viktig prinsippvedtak: samsvarbøyinga av perfektum partisipp blir heretter valgfri i rettskrivinga, men fremdeles påbudt i læreboknormalen.

Ellers vedtok nynorskeksjonen at nynorskrivingsregler nå skal tas opp til

drøfting i full bredde i lys av de mange framlegga til endringar som er komme inn til Språkrådet de siste åra. Kravet fra konservative nynorskkretser om å jamstille i-målet i læreboknormalen kommer da til å stå sentralt.

Også spørsmålet om trykkmarkering i ordlister, som i si tid blei tatt opp av Geirr Wiggen, blei diskutert på slutten av møtet, men det blei for lite tid til å komme fram til noe endelig vedtak. Som ei førebels åtgjerd vedtok rådet at alle skoleordlister inntil videre skal ha med ei presisering i forordet om at trykkmarkeringar som strir mot folkelig uttale over store deler av landet ikke har status som norm på samme måte som opplysningane om rettskriving og bøying.

Språket i NRK

Hovedemnet på møtet var språket i NRK, og som innledere var Steinar Brauteset og Kjølve Egeland invitert. Brauteset slo et slag for den tradisjonelle nynorske språkkulturen som bl.a. Karl C. Lyche, Hartvig Kiran og Olav Rytter hadde stått for, og var redd for at mye av det tradisjonelle nynorske ordtilfanget var trua av bokmålspåvirkning og mangel på kunnskap og språkbevissthet. Egeland gikk til angrep på det han kalte plakatspråket i NRK og andre medier, den såkalte kjerne nyhets- og

hos ein av rådsmedlemmene, mens dei sistnemnte med stor rett får følelsen av at medavgjerdsretten deira eigentleg er ein illusjon. (Det vil ikkje seie at ikkje rådsmedlemmene kan gi vettuge korrektiv til fagnemnd og styre, og positive impulsar i det heile – men det er det tilfeldige i behandlingsmåten eg vil dra fram her.)

Ansvar for dette ligg *ikkje* hos noen av dei impliserte, men hos dei politiske styresmaktene som i si tid fastla den strukturen Språkrådet har. Ved å suge opp dei motstridande språksyna i eitt organ med eit diffust prinsippgrunnlag, håpa dei å dempe språkstriden ute i samfunnet. Resultatet er at debattane i Språkrådet stort sett blir til prestisjekampar der dei ulike gruppene held sine «vitneinnlegg» som berre meiningsfrendane treng å ta på alvor. I det daglege arbeidet opplever vi ofte sein og byråkratisk saksbehandling på grunn av den store og hierarkiske overbygninga av styringsorgan. (Kapasitetsproblem og dårlege løyvingar spelar òg ei viktig rolle her.) Ein annan konsekvens av det same er den dårlege informasjonsverksemda, som ofte kjem av overdriven forsiktigheit og redsle for kritikk frå krefter innanfor eller utanfor rådet. Slike omsyn kan verke direkte lammande når ei sak er så uheldig å få stempelet «kontroversiell» på seg. Til gjengjeld kan ein stå temmeleg hardt på eit vedtak som er gjort når det først er gått prestisje i det.

Konklusjonen må bli at Språkrådet er eit organ for tradisjonell språkkrøkt innanfor trygge og aksepterte

rammer. Nyskapande debatt og nye tankar må vi ikkje vente, det kan skape uro i den «løpende dialog». Det er typisk at da radioen for ei tid sia hadde jubileumsprogram om Språkrådet, med tidlegare og noverande formenn, statsrådar o.a., så var rettskrivingssaka og måljamstillinga dei einaste konkrete sakene som vart nemnt. Den veldige språkrøktssinnsatsen eg har skissert i denne artikkelen, var tydelegvis heilt uinteressant. Til gjengjeld var dei fleste samde om at Språkrådet hadde gjort mye for den språklege avspenninga og toleransen her i landet.

Er dette siste så rett? Etter mitt syn nei. Avspenninga i språkstriden tok til fleire år før Språkrådet vart skipa. Måljamstillingsarbeidet i Språkrådet har nok vore viktig, men det har skjedd heilt innanfor dei rammene styresmaktene alt på førehand hadde trekt opp. Men det som meir enn noe anna har gjort Norge til eit meir tolerant og menneskeleg språksamfunn no enn for ti år sia, er *dialektreisninga* – som har ført til ein språkleg sjølrespekt og eit språkleg likeverd blant ungdommen i dag som ein knapt såg maken til for ti-femten år sia. Og her har Språkrådet stått fullstendig på sidelina – m.a. fordi riksmålsrørslas tradisjonelle normsyn var fredlyst og ikkje måtte utfordras. Først når den nye tendensen av seg sjøl hadde slått igjennom ute i samfunnet, kunne Språkrådet komme etter med ei positiv fråsegn i ny og ne. Og slik vil det alltid vere så lenge rådet er organisert slik som no. □

reportasjestilen som bare jakter på «fakta» og sensasjoner og fortrenger analysen, resonnementet og argumentasjonen. Samtidig nyanserte han beskyldningene om at NRK virker språklig ensrettende ved å vise til at aldri før

hadde så mange mennesker fått bli fortrulig med så mange dialekter som i dag nettopp p.g.a. NRK.

Ordskipet etter foredraga avslørte en særlig egenskap ved forsamlinger med et sterkt innslag av målfolk: På få un-

tak nær konsentrerte den seg om den elendige, utvatna og direkte gale nynorsken som i dag går ut over eteren. Nynorskksulenten i NRK, Sylfest Lomheim, hadde sin fulle hyre med å gi dette spørsmålet noenlunde rimelige proporsjoner. De åtti prosentene NRK-språk som er bokmål blei stående ukommentert, som Ola Jonsmoen pekte på og undra seg over i et sluttinnlegg. Enda pussigere er det at bare et par debattanter tok opp den nye mediesituasjonen som høyreregjeringa er i gang med å forberede med oppløysinga av NRK-monopolet. Ei språklig styring eller påvirkning i den situasjonen kommer ikke til å bli noen enkel sak, og det blir et problem styret i Norsk språkråd må bøye seg over i tida framover.

Som vanlig blei det valt nytt styre og ny fagnemnd på møtet, og som vanlig blei det stort sett gjenvalg. Ny formann er Leif Mæhle, med Gorgus Coward som varaformann. Ellers sitter Hallgrim Berg, Einar Lundeby, Aksel Lydersen og Kjell Venås i styret. I fagnemnda er Lundeby formann og Venås varaformann, og de andre medlemmene er Eyvind Fjeld Halvorsen, Egil Pettersen og Aslaug Ryen for bokmål og Andreas Bjørkum, Kåre Elstad og Gunnvor Rundhovde for nynorsk. Geirr Wiggen er varamedlem for Pettersen.

LSV

Pause i språkrådsmøtet. Fra venstre Ernst Håkon Jahr, Geirr Wiggen og Leif Mæhle.

(Foto: Øyvind Haaland.)

Tema: Norsk språkråd 10 år

HVA ER RIKTIG SPRÅK – OG HVORFOR?

Litt om Norsk språkråds rådgivningstjeneste

Av Liv Andlem Harnæs

Språkriktighet og språknormer

Spørsmål om hva som er korrekt eller ukorrekt, god eller dårlig norsk, kan bare besvares dersom vi har en eller annen norm å se spørsmåla i forhold til.

Forskjellige språknormer vil eksistere ved siden av hverandre i alle samfunn. Det oppstår ikke alltid noen åpen konflikt mellom dem, men det vil alltid foregå en kamp i det skjulte. Spørsmål om riktig og galt språk dukker ofte opp når folk møter språkbruksvarianter eller normer som de sjøl ikke er fortrolige med, men som de oppfatter som bedre eller finere (eventuelt dårligere) enn sine egne.

Det går imidlertid ikke klare skillelinjer mellom de forskjellige språknormene, og vi har ikke gode nok kunnskaper om språkvariasjonen i dagens norske samfunn. Hovedproblemet for folk som skal gi veiledning i språklige spørsmål, er oftest at vi veit for lite om den språklige variasjonen, og om betingelsene for vellykka språklig kommunikasjon.

Språkstriden i landet vårt har i hovedsak vært avgrensa til de språklige områdene som rettskrivninga regulerer. Uttale, setningsbygning, ordbetydning og oppbygning av større framstillinger er områder som ikke omfattes av den offisielt fastsatte normen, og som det ikke har vært språkstrid om.

Men det eksisterer – i hvert fall for deler av disse områdene – mer eller mindre uttalte stil- og smaksnormer som oppfattes som normer for hva som er korrekt. Og i særlig grad har vel skolen vært med på å befeste myten om at det finnes et – og bare ett – korrekt språk. I dag er mange lærere og lingvister skeptiske til de herskende stilnormene, både fordi de er uttrykk for en utvalgt gruppes språknorm, og fordi de gjør språkkopplæringa i skolen for ensidig til formaltrening. Elevene bør ikke lenger ukritisk overta et standardisert regel- og normkompleks, men i stedet diskutere de uttalte og underforståtte forestillingene som legitimerer normene.

Rådgivninga i språknemnd og språkråd

Et sentralt problem for alle som arbeider med språklig rådgivning, vil altså være spørsmålet om hvilke normer eller hvilken språkbruk som skal legges til grunn for rådgivninga.

Her skal jeg summere opp noen resultater fra hovedoppgava mi, som var en undersøkelse av argumentasjonen og normgrunnlaget i deler av Norsk språknemnds og Norsk språkråds veiledningstjeneste.

For offisielle organer som Språknemnda og Språkrådet er normvalg et spørsmål av avgjørende prinsipiell betydning fordi ethvert valg til sjuende og sist vil berøre maktforhold i samfunnet. En offisiell utvelgning av enkelte varianter eller normer på bekostning av andre vil være en politisk handling, og brukerne av de utvalgte variantene vil få status som normbærere. Den norsk-amerikanske språkforskeren Einar Haugen sier det slik: «Å velge en bestemt variant som norm vil si å favorisere dem som taler denne varianten. De får prestisje som normbærere, og en tjuvstart i kappløpet om makt og posisjon.» (Haugen 1969:15).

Materialet for undersøkelsen omfatter perioden 1952–1977. Det er tatt fra bokmålsrådgivninga og er konsentrert om råd som angår setningsbygninga, altså et område som er lite diskutert i samband med normering, og hvor det ikke foreligger noen offisiell, fastsatt norm.

Tre argumenttyper

Hvilke argumenter bruker så rådgiverne i Språknemnda og Språkrådet i tilrådingene sine? Hvilket språkiideal eller hvilken språknorm ligger til grunn?

De vanligste argumentene kan grupperes i tre hovedtyper. Vi gir et eksempel på hver type:

1. Regel- og systemargumenter

Spørsmål:

Heter det «de må være oppmerksom på» eller «de må være oppmerksomme på»?

Svar:

Etter regelen skal adjektivet rette seg etter substantivet i kjønn og tall. Men når adjektivet står som del av et fast uttrykk, kan vi sløyfe flertallsmarkeringa. (1974)

2. Autoritetsargumenter

Spørsmål:

Heter det «tittel og adresse til de som innstilles» eller «... til dem som innstilles»?

Svar:

Begge former må godtas (i henhold til Vinje: *Moderne norsk*). (1977)

3. Språkbruksargumenter

Spørsmål:

Skal det hete «utgiftene er påløpt» eller «påløpne»?

Svar:

Det vanlige nå er å bruke intetkjønnsformen ubøyd: påløpt. (1956).

Inndelinga bygger på de argumentene som blir åpent formulert i svarea. Ut fra innholdet i argumentasjonen vil de tre typene gå over i hverandre. Henvisninger til en språklig autoritet, f. eks. en grammatikk, vil alltid innebære en språkbrukspremiss og ofte også en regel- eller systempremiss, som i dette eksemplet fra 1977:

Spørsmål:

På norsktoppen i radio forekommer mange interessante tekster, bl.a. følgende: «Gratulerer med dagen, den er din, alle har en dag som er *sin*». Kan dette passere?

Svar:

Det grammatisk korrekte ville her være å si «alle har en dag som er deres», da det refleksive pronomenet *sin* normalt peker tilbake på et 3. persons subjekt i samme setning (her: som = en dag).

Svært ofte går svarea fra rådgiverne i favør av tradisjonelt «riktige» uttryksmåter, som her. Men i enkelte svar synes rådgivninga å gå på tvers av bokmålens skriftspråkstradisjon. Det gjelder f. eks. i svar på spørsmål om bruk av såkalt enkelt/dobbelt bestemmelse. Her

ønsker man nynorsknormen inn i bokmålet. Et eksempel fra 1974:

Spørsmål:

Den tyske demokratiske republikk/republikken?

Svar:

I en liste over navn på stater med nasjonalitetsnevninger i «Språk i Norden» 1973 står Den tyske demokratiske republikken. Norsk språkråd rår til denne forma.

Innholdet i en og samme argumenttype kan altså variere. Autoritetsargumenter kan bli brukt til å tilrå uttryksmåter med ulik normtilknytning. De forskjellige argumentene blir også noe tilfeldig prioritert. Resultatet av alt dette er at det språklige grunnlaget for tilrådingene ikke går klart fram av svarea. De premissene som blir brukt, kan da i praksis fungere som støtteargumenter for å få svarea til å gå i bestemte retninger. De grunnleggende språkholdningene som ligger bak, kan gjerne være ubevisste.

Beskjeden normering

Den normeringa som kan sies å være resultatet av rådgivernes tilrådinge, er i stor grad en variantrestriksjon innafor en allerede etablert norm. Ofte dreier det seg bare om en regulering av uttryksmåter som blir brukt side om side i hovedstadens aviser og talespråk i radio og fjernsyn. Egentlig er dette en svært beskjeden form for normering. En undersøkelse av normgrunnlaget for tilrådingene blir mest en pekepinn om i hvilken retning rådgiverne ønsker skriftspråksutviklinga skal gå.

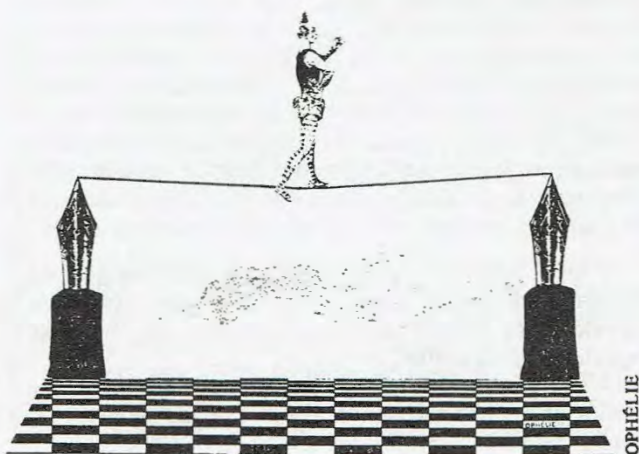
Av og til tar rådgiverne stilling til uttryksmåter som er regionalt avgrensa og uten støtte i østlandsregionen, men noen ganger med støtte i tradisjonelt skriftspråk. Uttryksmåter som har støtte i skriftspråkstradisjonen blir noen ganger tilrådd/godtatt, andre ganger ikke. Uttryksmåter uten støtte på Østlandet og uten støtte i skriftspråkstradisjonen anser rådgiverne ikke som korrekte i bokmål. Men vi kan kanskje vente en endring her. Den ene av kontorsjefene i Språkrådet skrev nemlig nylig: «Det burde være mulig i de fleste sammenhenger å tillate dialektale og regionale uttrykssett som f. eks. 'han blir å reise i morgen' ved siden av det mer allment kjente 'han kommer til å reise i morgen'». (Thoresen 1979 : 30f.)

Hvor bredt grunnlag en skriftspråksnorm bør ha er et skjønsspørsmål. Det ser ut til at et hovedproblem i all språklig rådgivning er å få endringsforslag akseptert og tatt i bruk. Men ikke minst er det den vanlige kvinne og mann som kan påvirke språket og eventuelt forandre dets grunnleggende karakter gjennom sine holdninger til språk, myter om språk og subjektive reaksjoner på språk. □

Litteratur:

Haugen, Einar: *Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. Oslo 1979.

Thoresen, Arnold: «Prinsipper for Norsk språkråds rådgivningsarbeid» i *Språk i Norden* 1979.

Tema: Norsk språkråd 10 år

FIRE ÅRS NORDISK SPRÅKRØKT: INNSATS OG RESULTATER

Intervju med Ståle Løland

Det nordiske språksekretariatet, som holder til i samme huset som Norsk språkråd i Oslo, har nå vært i virksomhet i fire år. Det blei oppretta av Nordisk ministerråd, og blir leda av et styre der alle språknemndene i Norden er representert. Formann er Bertil Molde fra Svenska språknämnden, og nestformann er Allan Karker fra Dansk Sprognævn. Daglig leder er Ståle Løland, som er «utlånt» fra Norsk språkråd og på forhånd hadde mye erfaring fra det nordiske språksamarbeidet derfra.

Språksekretariatet har til oppgave å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden, og fremme den nordiske språkforståelsen. Hva har dere så utretta på disse fire åra? Vi retter spørsmålet til Ståle Løland, som svarer:

– En viktig del av arbeidet vårt er å arrangere samnordiske konferanser og seminar om emner som ligger innenfor interessefeltet vårt, alene eller sammen med andre. Der har vi tatt opp f. eks. emner i tilknytning til grannespråksforståelsen i Norden, grannespråkernes rolle i undervisningen, nordisk språkplanlegging, ordbøker fra ett nordisk språk til et annet, og andre ting. Til neste år arrangerer vi en konferanse i Åbo om minoritetsspråkene i Norden og Nordvest-Europa og språkplanleggingstiltak for å bevare dem. Fra alle disse konferansene blir det utarbeidet rapporter, som blir sendt gratis til interesserte.

På denne måten styrker vi kontakten mellom fagfolk, lærere og andre profesjonelle språkarbeidere, og stimulerer interessen for fellesnordiske språktiltak hos dem. I tillegg driver vi mye informasjonsvirksomhet i bredere kretser gjennom foredrag, artikler osv. Vi var sterkt engasjert i det nordiske språkåret som Foreningen Norden arrangerte i fjor. I den sammenhengen gav vi ut et lite hefte med tittelen *Att tala nordiskt* – med gode råd om hva medlemmer i de største nordiske språksamfun-

nene bør legge mest vekt på når de vil gjøre seg forståelige i grannelandene. Og nå er vi i gang med å lage et skrift som språkene i Norden, med korte beskrivelser av språkene og språksituasjonen i de ulike landene.

I februar i fjor vedtok Nordisk ministerråd et handlingsprogram for bedre språkforståelse i Norden. Programmet inneholder forslag til en lang rekke tiltak, og det medfører store oppgaver for Språksekretariatet innenfor forskning, grannespråksundervisning, informasjonsarbeid, kontakt med massemedier osv. Men hittil har vi ikke fått bevilget midler til slik aktivitetssøkning, enda handlingsprogrammet foreslår at sekretariatet blir styrket med en ny vitenskapelig stilling. Så lenge det ikke skjer, er det tvilsomt hvor mye vi kan overkomme av de oppgavene vi har fått pålagt.

Et spesielt tiltak er opprettingen av en fast dokumentasjonsentral for nordisk språkvitenskap – Språkdok, som vi kaller det. Der tar vi sikte på å registrere alle forskingsprosjekt innenfor dette feltet, og komme ut med jevnlig oversikter over det som er i gang. En oversikt for året 1981 er nettopp sendt ut; den neste kommer trolig om tre år. I denne sammenhengen kan vi vel også nevne det altfor lite kjente årsskriftet for de nordiske språknemndene, *Språk i Norden*, som vi redigerer. Ved siden av rapporter fra språknemndene og språksekretariatet og artikler konsentrert om et bestemt tema hvert år, inneholder *Språk i Norden* også en årlig oversikt over språklig relevant litteratur som er kommet ut i de fem landene.

– Dere arbeider altså mest med informasjon og holdningsskapende tiltak. Men hva med konkrete språksaker? Prøver dere å «tilnærme» de nordiske språka til hverandre?

– Det har jo vært gjort mer eller mindre ærgjerrige forsøk på det ned gjennom tidene, og de har sjelden vært særlig vellykket. Språksekretariatet har ingen makt til annet enn å gi råd til de nasjonale språknemndene, som må ta stilling til rådene våre hver for seg. Vi må selvsagt

Samnordiske termer: En del tilrådingar fra Nordisk språksekretariat

fremmed uttrykk	tilråding
passenger handling viewdata drive-in-postkasse slow motion	(i norsk rettskrivning) passasjerhåndtering teledata/tekst-tv bilpostkasse uttrykk med «langsom», f. eks. langsom film, langsom reprise, lang- som gjengivelse
display (f. eks. på lommeregnerne) overlay offshore hanggliding plaque de desensablage éconoscope, économètre	tegnrute overlegg(sbilde) omskrivninger med «hav» hengeflyging sandplate økonometer

respektere hvert lands suverenitet over sitt eget språk, og vi er neppe tjent med mer eller mindre drastiske tiltak for å utjamne de forskjellene som fins mellom språkene, med all den språkstriden slikt kan føre til. Derimot kan vi gjøre en innsats for å hindre nye ulikheter i å komme opp, og dette ofrer vi en god del tid og omtanke på. Det er da snakk om nye termer og uttrykk for nye begreper. Vi har behandlet en del slike, og gir da råd om fellesnordiske termer – både for å hindre ulike termer i å festne seg i de forskjellige landene, og for å motvirke nye engelske innlån.

– Hvordan tar dere opp slike språkspørsmål?

– Stort sett er det ikke vi som tar dem opp, men vi får dem oversendt fra de nasjonale språknemndene. Det er de som får problemene lagt opp i hendene i hvert sitt land. Vårt ønskemål er selvsagt at det blir en fast rutine å sende alle slike nye ord og begreper til oss, særlig de som vi kan vente å få inn i allmennspråket. Vi sender dem da rundt til de nasjonale nemndene på høring, og bestemmer oss deretter for et råd på grunnlag av de opplysningene vi får om hvordan språkbruken er i de ulike landene. Deretter må de nasjonale nemndene gjøre endelige vedtak for hvert sitt land – og stort sett blir rådene våre fulgt. En annen sak er at språknemndene igjen bare er rådgivende organ i sine land, så den videre

utviklingen avhenger av hvor godt de kan få kunngjort de tilrådte termene, og om de så blir godtatt av språkbrukerne. Så langt har vi ikke kapasitet til å følge prosessen.

– Det høres svært så omstendelig ut. Har du følelsen av at dere oppnår noe med alt dette strevet?

– Oppnår noe – ja. Konkrete språklige resultater kan vi ikke vise til i noen særlig grad ennå, men vi har fått gjennomslag for tanken om at det nordiske hensynet skal telle med når nye termer skal fastsettes, og at Språksekretariatet skal høres i den forbindelsen. Men det er viktig å skape rutiner som kan sikre at prosessen tar kortest mulig tid, og at de endelige tilrådingene blir gjort kjent og tatt i bruk, og det må språknemndene og styresmakterne i de enkelte landene ha hovedansvaret for. Det vi hittil har utrettet, er selvsagt bare en dråpe i havet. Men det må vi se på bakgrunn av de ressursene vi har – det er bare jeg og en kontomedarbeider som er heltidsansatt for å arbeide med dette. I tillegg har de nasjonale språknemndene hver sin medarbeider for samnordiske språkspørsmål. Da syns jeg ikke at resultatet av arbeidet vårt er dårlig, i den oppbyggingsfasen vi nå har bak oss. Vi har lagt et grunnlag for et mer systematisk og omfattende språklig samordningsarbeid i Norden i åra som kommer. □

UNDERSØKELSE AV SKRIFTMÅLSUTVIKLINGA

I lov om Norsk språkråd står det bl.a. at rådet skal «følge utviklingen i norsk skriftspråk og talespråk». I flere år har det vært etterlyst undersøkelser av språkutviklinga, særlig da i samband med den store revisjonen av bokmålsnormalen. Så lenge den stod på, var spørsmålet om språkundørsøkelser språkpolitisk lada, og det blei da heller ikke noe av før denne saka i 1979 var ferdigbehandla i Språkrådet. Den høsten blei det gjort opptak til et større prosjekt som tok sikte på å klarlegge språkutviklinga i skjønnlitterær prosa fra trettiåra til i dag.

Opplegget var at en skulle gjøre et representativt utvalg fra prosalitteraturen som kom ut i 1937, 1957 og 1977. Dette skulle så kjøres inn på dataanlegg, og det en da først og fremst skulle undersøke, var hvordan rettskrivingsendringene i 1917, 1938 og 1959 hadde virka inn på formvalget. Undørsøkelsen skulle omfatte både bokmåls- og nynorskklitteratur.

Det er førstekonsulent Aagot Landfald i Norsk språkråds sekretariat som har det praktiske arbeidet med dette prosjektet fra Språkrådets side. Hun forteller til Språklig Samling at Språkrådet samarbeider med Norsk tekstarkiv i Bergen, som er i gang med å registrere bøkene på data og overføre dem til maskinleselig form. Foreløpig har Tekstarkivet registrert

ti romaner på bokmål fra 1977, og det er snart ferdig med et tilsvarende materiale fra 1957. Det vil altså ennå ta tid før en kan komme i gang med sjølve undørsøkelsen.

– På hvilket grunnlag blir de aktuelle bøkene valgt ut?

– De tre årstallene er valgt fordi de ligger på slutten av en «rettskrivningsperiode». I tillegg har vi avgrenset oss til de forfatterne som var under førti år i det aktuelle året. Det vil si at de hadde lært den gjeldende rettskrivningen i skolen. Innenfor denne gruppen har vi så rent mekanisk valgt ut ti romaner. Selvsagt har vi også sørget for å skaffe tillatelse fra forfattere eller andre rettighetshavere til å bruke bøkene på denne måten.

– Hva skal dere så konkret bruke det til?

– Konkrete lister over ord og former som skal undørsøkes, er ennå ikke satt opp. I første omgang blir det trolig de nye formene i de forskjellige rettskrivningsendringene, og andre trekk der språkbruken vakler. Men når materialet først er ferdig registrert og bearbeidet, kan det i prinsippet brukes til hva som helst. Det vil altså være mulig å undørsøke andre aspekter av skriftspråkutviklingen på grunnlag av det. □

DAG SOLSTAD, prisvinner:

RADIKALT BOKMÅL PÅ OFFENSIVEN

«Radikalt bokmål er nå kommet på offensiven,» sa Dag Solstad da han tok imot Språklig Samling litteraturpris for 1982. «Jeg ser ingen grunn til at Språklig Samling ikke skal sette seg som mål å erstatte riksmålsprisene gjennom denne prisen.» Prisutdelinga blei ei klar markering av at riksmålstradisjonen slett ikke er enerådende innafor skjønnlitteraturen på bokmål – enda det ser ut til å være en ideologisk trusartikkel for mange riksmålsfolk.

Det var sentralstyret i LSS som vedtok at Solstad skulle få prisen i år, etter at prisjuryen hadde levert innstilling. Juryen, som består av Helge Rønning (formann), Tom Christophersen og Anne-Ma Grønlie, begrunna valget av Solstad på denne måten:

«Dag Solstad har i sitt forfatterskap vist en vilje og evne til å radikaliserer språket sitt på en slik måte at det har fått økt rikdom og smidighet. Den bevisste språkbruken i romanene og i artiklene er uttrykk for en vilje til å bruke de folkelige formene i språket. Dette springer ut av en allmenn politisk og en språkpolitisk holdning som uttrykker solidaritet med kultur- og språkpolitisk undertrykte lag i folket.

Litterært er Dag Solstads forfatterskap av høy kvalitet. At en forfatter av hans betydning bruker folkelige former i språket, bidrar til at det mindreverdssempel som tradisjonelt har heftet ved denne språkbruken, kan forsvinne. Dag Solstad har gjennom hele sitt forfatterskap gitt uttrykk for at språkarbeidet betyr noe ut over det å bare skulle kommunisere meninger.»

Prisutdelinga

Sjølve prisutdelinga blei arrangert i Aschehougs lokaler tirsdag 4. mai. Prisen bestod i år for første gang av rentene i Tomas Refsdals litteraturfond, og var på 10 000 kroner. I tillegg fikk Solstad overrakt ei tegning av seg sjølv i glass og ramme, utført av tegneren Rune Andersson. Lederen i LSS, Lars S. Vikør, styrte seremonien, og fortalte til innledning litt om sjølve prisen. Siktemålet med den har hele tida vært å oppmuntre de forfatterne som bruker et radikalt språk, men også å dra slike forfattere fram i lyset for å demonstrere at litteraturspråket og den litterære språktradisjonen er mer mangfoldig enn riksmålspropagandaen hevder. Riksmålsbevegelsens annektering av skjønnlitteraturen og

nedvurdering av folkelige talemålsformer var et viktig trekk i språkstriden i femtiåra, og bl.a. gjennom denne prisen ville LSS motvirke dette. Prisen blei første gang delt ut i 1963 (se ramma).

Vikør fortalte også om pengegava på kr. 100 000 fra Tomas Refsdal, som nå utgjør Tomas Refsdals litteraturfond og har gjort det mulig for oss å gi en så stor pris. Deretter fikk Helge Rønning ordet for å begrunne valget av Dag Solstad nærmere.

Rønning sa at dette ikke hadde vært noe stort problem, siden Solstad skilte seg ut med sin konsekvente bruk av folkelige former i forfatterskapet sitt. Han er blitt stadig sikrere i bruken av slike former, som har røtter i folks daglige tale, og dermed er han med på å gi dem en prestisje og en bruksrett i skriftspråket som de ikke alltid har hatt. Han peker framover mot språkformer som i framtida kan brukes ikke bare av forfattere, men også av språkbrukere generelt.

Dag Solstads forfatterskap avspeiler mye av de sosiale stridene i Norge de siste førti åra, det gjelder bl.a. 25. septemberplassen og krigstrilogien. Og han ser disse stridene i sammenheng med kulturelle problem, som språket er en del av. Dermed er det en nær sammenheng mellom viljen til å se historia nedenfra, fra vanlige folks side, og måten å bruke språket på. Språkforma er altså ikke løsrevet fra det allmenne budskapet i forfatterskapet, solidariteten med de breie lag i folket. Solstad bygger på folkelige fortelletradisjoner, men han utvider også på sett og vis språket sitt, gir det større rikdom, skaper nye former og uttrykksmåter. Det er ikke i første rekke den politiske forfatteren Dag Solstad vi har villet hedre, men den språkbevisste, sa Helge Rønning til slutt.

Dag Solstad sa i svartalen sin at han så prisen som et uttrykk for at radikalt bokmål nå var kommet på offensiven. Riksmålsfolk må leite med lys og lykte for å finne skjønnlitterære forfattere av et visst nivå til sin pris hvert

år. Det er faktisk få av de yngre skjønnlitterære bokmålsforfatterne som ikke strever etter å skrive et språk i nær kontakt med talemålet på østlandsområdet. Solstad mente at Språklig Samlings litteraturpris med tida burde få ord på seg for å være den egentlige prisen for påskjønnning av språk på bokmålsida.

Intervju i Kulturforum

Både Solstad og Rønning blei intervjuet i radioprogrammet *Kulturforum* i samband med prisen (sendt søndag 9. mai). Her fortalte Solstad at han sjøl var vokst opp i Vestfold og altså opprinnelig snakka kav vestfolding. Men dette blei dressert ut av han; som nittenårig artianer hadde han tilegna seg et svært pertentlig riksmål. Og dette trudde han var typisk for mange: Det opprinnelige språket deres var tatt fra dem gjennom miljø- og kulturpåvirkning, og så prøver de seinere som voksne å gå tilbake til det språket som blir snakka i de miljøene de kom fra. Solstad sjøl skriver ikke vestfoldsk, sa han. Skriftspråket hans er nok ei form for konstruksjon, ingen «fotografisk» gjengivelse av talen, men han bygger svært mye på østkantmålet i Oslo, slik at en kan si at grunnstamma er henta der.

Men hva med den sammenhengen Solstads språk står i – utviklinga i litteraturspråket generelt? Rønning fikk dette spørsmålet av intervjueren Helene Høverstad, og svarte at han så en klar tendens: De siste ti-femten åra har spekteret av former i litteraturspråket blitt stadig breiere. De folkelige formene blir stadig mer brukt ikke bare i dialektreplikker, men i sjølve den breie beretninga. Her har Dag Solstad stått helt sentralt. Denne måten å skrive på har gjennom han og andre fått ei bærekraft som det ikke hadde før, etter Rønning me-

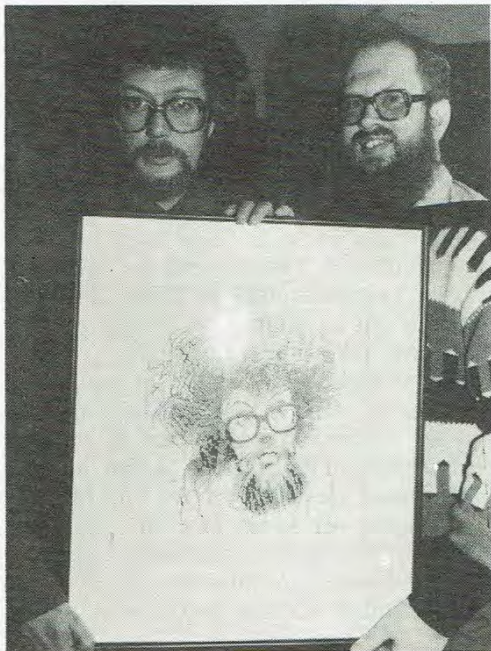
ning. Og det er ikke bare spørsmål om å skrive ut fra en bestemt landsdialekt, men å arbeide seg fram mot en samlende folkelig norm innafor bokmålet som en kan bruke over hele landet. Noe av bakgrunnen for at dette var mulig, var den nye generasjonen av nynorskforfattere som stod fram midt på sekstitallet og skrev ut fra sin egen språkbakgrunn med en annen sjølsikkerhet enn det som var vanlig før.

Her har dialektbølga hatt mye å si. En viktig del av alt dette er tiltrua til ens eget språk. Ved å bruke dialekt muntlig og skape forståelse for dialektene motvirker en at folkemålet blir diskriminert som noe mindreverdige, og det smitter over på skriftspråket. Dermed har dialekttreisinga gjort publikum mer mottakelig for f. eks. Dag Solstads måte å skrive på.

Til slutt i intervjuet blei Rønning spurt om synet sitt på språket i den oversatte litteraturen. Han hadde inntrykk av, svarte han, at det var mer konservativt enn i originallitteraturen. Det kunne komme av de sterke språktradisjonene fra tidligere tiders litteraturoversettelser, og det kunne også ha sammenheng med at språknormene i originalene blei oppfatta som konservative. Spørsmålet er om dette ikke er reine myter. I alle fall bør vi følge språket også i oversettelsene, og LSS bør ha dette med i tankene ved framtidige prisvurderinger. Prisen skal jo kunne gå til alle typer språkbrukere (forfattere av skjønnlitteratur og sakprosa, oversettere, journalister osv.) så sant de arbeider bevisst for å gi bærekraft til den folkelige og radikale språkbruken i skrift, sa Rønning til slutt. □

Vinnere av Språklig Samlings litteraturpris:

1963: Mikkjel Fønhus	1976: Stein Ove Berg
1964: Åsta Holth	1977: Gutorm Gjessing
1966: Kåre Holt	1979: Olav Dalgard
1969: Elling M. Solheim	1979: Kirsten Langbo
1972: Hans Børli	1980: Vidar Sandbeck
1973: Monrad Norderval	1982: Dag Solstad
1974: Rolf E. Stenersen	

Dag Solstad og Lars S. Vikør viser fram Rune Anderssons tegning av Solstad. (Foto: Øyvind Haaland.)

DAG SOLSTAD

ARTIKLER OM LITTERATUR
1966-1981

315 s. hft. kr. 98,-

OKTOBER

Svensk talemålsforskning: Livskraft og bredde

FUMS runder 100

Av Helge Omdal

For de fleste leserne av *Språklig Samling* er vel FUMS et av mange bokstavord uten betydning. La meg derfor straks forklare hva forkortinga står for: Avdelingen för forskning och utbildning i modern svenska, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. Når FUMS nå runder de 100, er det ikke tale om en olding, men om en livskraftig ungdom som har nådd å utgi heile 101 rapporter (mars 1982). Faktisk er ikke FUMS mer enn 16 år, og fødselen skjedde ifølge Karl-Hampus Dahlstedt på formiddagen 3. februar 1966 på Bergs konditori i Regeringsgatan i Stockholm, der noen representanter for faget nordisk språk var samla. Seinere klarte de å få hand om midler fra det da nye riksbanksfondet, og den nordiske språkvitenskapen i Sverige begynte å arbeide i prosjekt etter samfunnsvitenskapelig modell.

Egentlig er det ikke noe oppsiktsvekkende lenger at språkvitenskapen er opptatt av forholdet mellom språk og samfunn. Det som er oppsiktsvekkende med institusjonen FUMS, er at den så dagens lys før William Labovs kjente bok om sosiale språkskilnader i New York kom ut, sjøl om det skjedde samme året. FUMS er heller ikke det eneste svenske eksemplet i så måte. Fra 1966 og en del år utover var det også i gang et stort talespråkprosjekt ved Universitetet i Lund med Bengt Loman som leder. Prosjektet kaltes Talsyntax, og målet var å studere syntaktisk variasjon med særlig hensyn til sosiale, stilistiske og regionale faktorer.

FUMS starta uten noen fast tilknytning til en bestemt institusjon, og bokstavkombinasjonen FUMS stod opphavlig for Forskningskommittén i Uppsala för modern svenska. Leder for FUMS har vært Gun Widmark, og vi går vel ingens ære for nær når vi nevner to av medarbeiderne med navn: Bengt Nordberg og Mats Thelander. Nå er FUMS en del av instituttet for nordisk språk, og har derfor ei noe tryggere framtid enn tidligere. Så livskraftig har FUMS vært at forskningsrådet har oppretta et særskilt professorat i sosiolingvistik og knytta det til denne institusjonen.

Når sosiolingvistikken eller språksosiologien har hatt så sterk vind i segla i de seinere år, har det nok for en stor del sammenheng med at den tradisjonelle dialektologien ikke har vært tilstrekkelig åpen for *variasjonen* i språket. Særlig i byområder har den tradisjonelle dialektologiens metoder kommet til kort, men heller ikke bygdemåla eksisterer klart isolerte fra andre språkva-

rianter i samfunnet. Overalt er det tale om påvirkning og endringer, enten det gjelder ulikheter mellom eldre og yngre mål, mellom grupper eller sosiale lag, eller språkendringer i forskjellige situasjoner. Det er nok å vise til den utstrakte pendlinga og flyttinga som skjer i våre dager, og til påvirkning gjennom massemedier.

Mange ulike prosjekt

FUMS har fungert som en overbygning for mange og ulike prosjekt innafor moderne talemålsforskning. Det er imponerende at det har vært mulig å skaffe eksterne midler til så mange prosjekt. Her kan vi bare nevne noen få. De 101 hittil utgitte rapportene er delvis foreløpige resultatsammenstillinger, eksamensarbeider og rapporter over virksomheten, men mange av prosjekta har resultert i større avhandlinger og artikler som er trykte i andre publikasjoner.

Et av de eldste og best kjente prosjekta er den såkalte Eskilstuna-undersøkelsen, som tar sikte på å beskrive språket i Eskilstuna med hensyn til sosiale, alders- og kjønnsmessige variasjoner. Det er særlig Bengt Nordberg som har arbeidd med dette materialet, men også andre har brukt det i forskjellige sammenhenger.

Et annet prosjekt er kalt «Språk, roll och sociala relationer», og har som mål å beskrive den språklige variasjonen mellom dels individer, dels situasjoner i et mindre område (Burträsk i Västerbotten) der avstanden mellom dialekt og «standardspråk» er forholdsvis stor. Mats Thelander har gitt en utførlig beskrivelse av prosjektet i sluttrapporten (avhandling i to bind).

Et prosjekt som sikkert interesserer mange nordmenn, er «Skola i dialektal miljö – språkanvändning och språkliga attityder i övre Dalarna». Her er målet å undersøke om elever som kommer til skolen med en særprega dialekt, møter spesielle problem som følge av dette. Prosjektet «Språk och kön», som først og fremst gjelder kvinners innstilling til og behandling av offentlig språk – i forhold til mennenes – konsentrerer seg om to ytterpoler på det offentlige språkets spektrum: skolen og riksdagen.

«Stad og omland: Urbaniseringen speglad i språket» er en del av et større tverrvitenskapelig prosjekt der både språksosiologer, historikere, etnologer og en kulturgeo-

graf er med. Hensikten med den språksosiologiske delen er dels å måle hvor mye urbaniseringa betyr for språkutviklinga (særlig dialektutjamninga), dels å forsøke å dra slutninger om flytternes sosiale tilpassing på grunnlag av deres språklige tilpassing.

Andre prosjekter som kan ha interesse, er «Barnets språklige identifikasjon», «Språk i förändring: Studier i Uppsalaspråk», «Riksspråk, standardspråk och dialekt». Ellers spenner rapportene over et vidt område – fra metodiske spørsmål til rammepopulasjonen for langdistanseflytterne, fra tekstlingvistiske eksperimenter til dialektososiologisk holdningsundersøkelse blant gymnasiaster på Gotland. En fullstendig oversikt over de 101 rapportene er tatt med i rapport nr. 100.

Lær av svenskene

FUMS har gitt oss nok en grunn til å se opp til svenskene. Svenske talemålsprosjekt har tidligere inspirert tilsvarende norske, og fortsatt er det grunn til å hente ideer fra andre sida av Kjølen, sjøl om vi ikke står

på bar bakke når det gjelder moderne talespråksforskning i Norge. Nåværende leder for Kulturdepartementet karakteriserte i fjor situasjonen slik: «(Forskningen er) ensidig konsentrert om «socio-lingvistik» inspirert av kvasimarxistiske teorier og sentimental dialektideologi. Det er et bedrøvelig avsnitt av vårt akademiske liv.» (Stortingsforhandlinger 1980–81 s. 3781.) Denne beskrivelsen sakner grunnlag i virkeligheten. Fordi språksituasjonen er ulik fra land til land, er det nødvendig å velge forskningsoppgaver og problemstillinger og å tilpasse forskningsmetodene slik at resultatene av undersøkelsene blir mest mulig holdbare. I Norge er det utført og det er i gang talespråksundersøkelser med temmelig ulike utgangspunkt og siktemål. Men talespråksundersøkelser er tidkrevende og kostbare. Derfor er det viktig at de bevilgende myndigheter er positivt innstilte til slike undersøkelser. Ledelsen for FUMS og de bevilgende myndigheter i Sverige har åpenbart funnet fram til ei positiv form for samarbeid. Det har resultert i et mangfold av prosjekter i moderne talespråksforskning. Vi har fortsatt noe å lære av svenskene.

Vi gratulerer FUMS med de 100 og ønsker lykke til med de neste 100. □

RAUDVIN – KVITVIN

Disse populære drikkene har kommet i den språkpolitiske skuddlinja den siste tida. Oslo Mållag har vendt seg til Vinmonopolet og bedt om å få nynorske etiketter på flaskene (ved sida av bokmåls-etiketter, sjølsagt – de nynorske etikettene skulle først og fremst være mynta på nynorskdistrikt). Dermed braut latteren laus over de arme målfolks hoder, fra petit- og bulevardjournalister, fra riksmålsfolk og fra andre. Vinmonopolet hevder at «rødvin» og «hvitvin» er særnamn og ikke kan endres. I Kulturdepartementet veit de ikke heilt hva de skal gjøre. På den ene sida gjelder mållova også for Vinmonopolet, og dermed skal utlysinger, prislistor o.l. også finnes på nynorsk. På den andre sida er det ikke stilt noe krav til etiketter, ifølge personlig sekretær Gunnar Magnus (Arbeiderbladet 2. juni), slik at det ikke blir snakk om «omdøping» til raudvin og kvitvin. (Men hva med prislistene da?)

Det er mange som har dumma seg ut i denne saka, men det gjelder ikke målfolka. Dette er inga «Noreg»-sak, der ei utdødd talemålsform blir holdt kunstig i live gjennom «jamstillingsstrev» fra mål-

lagshold. «Raud» og «kvit» er vanlige og heimlege talemålsformer over store deler av landet, trulig fleirtallsformer, og det er naturlig at de er eneformer i nynorsk. Latteren over disse formene er ikke noe anna enn billig hets og sjikane fra en sjølbestalta «kulturelite» som – typisk nok – tar seg rett til å kople ut både tankeevne og alminnelig anstendighet så snart en snerter inn på temaet alkohol. Lenger er vi ikke kommet i respekt for andre folks tale- og skriftspråk her i landet, trass i all teoretisk velvilje mot både dialekter og nynorsk.

Oslo Mållag gjør en nyttig jobb når de provoserer fram latente fordommer på dette viset. Det er faktisk ei klar prinsippsak – også for dem som ikke smaker noen slags vin, for det er ikke det det gjelder. Målfolk og (ikke minst) andre vettuge folk bør derfor stå fast og ikke bøye seg for hånfliren. Da vil de faktisk også gjøre Tande-P-ene og de andre vitsemakerne en tjeneste – dersom disse før eller seinere setter seg ned, tenker seg om og skammer seg. De blir bedre mennesker av det.

LSV

ET PROFFT OPPLEGG I NULLTE TIME

Av Svein Lie

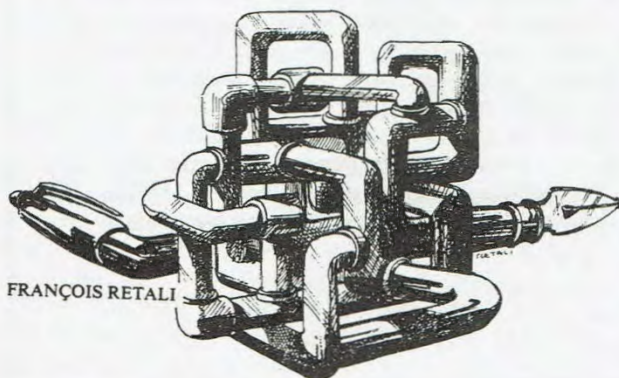
I få land diskuterer en rettskriving så intenst som i Norge. Men det er mye av de samme problema som går igjen heile tida. Andre problemer, som ikke kan henføres til konflikten riksmål-bokmål-nynorsk, blir borte. Jeg skal ta for meg et slikt lite problem.

Det gjelder enkel-/dobbelskriving av konsonant foran en annen konsonant. Hovedregelen her er grei: Vi skriver enkel konsonant når konsonanten er kort (dvs. etter lang vokal/diftong) og dobbel konsonant når konsonanten er lang (dvs. etter kort vokal). Når to eller flere konsonanter står sammen, skriver vi konsonanten bare én gang: *hest*, *bygd*. Denne siste regelen er fast når ordet ikke inneholder noen bøyingsending. Men i motsatt fall er det ikke fullt så enkelt, og det er det vi skal se nærmere på her.

I de fleste ord som inneholder ei ending (eller inneholder ei morfemgrense, som språkfolk ville si), følger en hovedregelen ovafor. Derfor skriver vi partisippet av *bygge* på samme måte som substantivet *bygd*. Vi forenkler altså som regel konsonanten når vi legger til ei ending med konsonant:

bygge – bygde – bygd
kjenne – kjente – kjent
tynn – tynt

osv.

Men dette gjelder ikke alltid. Vi veit vel alle at det heter *full*, men *fullt*. Og vi har også lært hvorfor: ordet kunne ellers sammenblandes med ordet *fult* (av *ful*, adj.).

Det finnes altså en regel som sier at vi *ikke* skal forenkle hvis to ord dermed ville bli skrevet likt. Men heller ikke denne regelen gjelder fullt ut. Ellers skulle ikke partisippet *bygd* og substantivet *bygd* kunne skrives likt. Vi må snevre inn regelen: det må dreie seg om to *bøyde* ord.

Men også den regelen er for vid. Ellers ville vi ikke tillate f. eks. at både partisippet av *å gale* og intetkjønn av *gal* skulle falle sammen i *galt*. Regelen om ikke å forenkle gjelder altså bare hvis to ord *innen samme ordklasse* da ville komme til å bli skrevet likt. Derfor skriver vi altså *fullt* pga. *ful-fult* og *visste* pga. *vise-viste* osv.

Fem problemer

Denne regelen er ikke uproblematisk, og jeg vil peke på noen av de problema den reiser.

Ett problem er at det er en tvilsom regel å si at vi ikke skal forenkle når det kan føre til misforståelse. De fleste skolebarn har kanskje aldri hørt om adjektivet *ful* når de hører at *fullt* skal skrives med dobbel *l* pga. mulig sammenblanding med *fult*. Og når *kysse* på bokmål heter (bl.a.) *kysste*, er det pga. et sjeldent verb *kyse* – *kyste*, som sjelden eller aldri ville føre til noen misforståelser.

Det siste eksemplet viser at en ikke kan nøye seg med å huske regelen og slutte seg til skrivemåten fra den, for få av oss ville vel komme på at det finnes et verb *kyse* – *kyste*, som gjør at *kysste* får dobbel *s*.

Et annet problem er at denne regelen skaper tilfeldige ortografiske forskjeller mellom bokmål (BM) og nynorsk (NN). Mens f. eks. preteritum av *kysse* på BM heter *kysste* (+ *kyssa/et*), skal en på NN skrive *kyste*. På samme måte har BM *lesse* – *lesste* (pga. *lese* – *leste*) mot NN *lesse* – *leste*. Omvendt har vi BM (*mis*)unte mot NN (*mis*)unnte (pga. *une*-unte).

Et tredje problem er at vi får tilfeldige forskjeller mellom ord som hører sammen på en eller annen måte. Det ser vi eksempler på nesten daglig når folk skriver *fylle-fyllte-fyllt* pga. *fullt*. Nærskylde ord, men med ulik skrivemåte har vi også i *kvesst* (av *kvesse*), men *kvast* (av *kvass*), *søkkte* (av *søkke*), men *støkte* (av *støkke*).

Et fjerde problem er illustrert i overskrifta. Vi støter av og til på skrivemåter som *profft*, *tøfft*, *røfft*, *stusst* (J. Borgen). Når skriverne her har hatt behov for å ha dobbel konsonant, kan det være fordi en vil få fram i skrift det ekspressive i uttalen. Eller det kan være at en vil få tydeligere fram hva grunnordet er. Når f. eks. Riksmålsordlisten har *nullte* (time), kan det være fordi en har følt at den dobbelte l-en viser at ordet er en avledning av et ord med dobbel l og ikke av *nul*, *nule* e.l.

Dette bringer oss over til et femte problem, nemlig forholdet til uttalen. Da vi i begynnelsen av århundret begynte å skrive *takk* istf. *tak*, var det nettopp for å få fram i skrift en forskjell som var i uttalen mellom *takk* og *tak*. Men fordi vi fremdeles forenkler konsonanten foran bøyingsending, kan vi ikke se om grunnordet har lang eller kort vokal. Vi kan f. eks. ikke se at vokalen er lang i *lente*, men kort i *kjente*.

Nå er likevel denne sida av saka ikke så enkel. For i mange dialekter forkorter en automatisk vokalen dersom ei ending som begynner med vokal, blir lagt til. Mange uttaler f. eks. *pen* og *syne* med lang vokal, men *pent* og *synte* med kort. Bymål har gjerne mindre av dette, men det er neppe noen dialekt som går heilt fri. Også osломål forkorter vokalen i ord som *kjøpte* og *likte* (jf. også *god-godt*). Men det ser ut til å være en økende tendens til at en beholder den lange vokalen i bøyingsformene, og da oppstår det en uttaleforskjell som ikke kommer fram i skrift. Det ville den derimot gjøre dersom en beholdt dobbel konsonant også i bøyingsformer: *lente*, men *kjennte*.

Regelen gjelder ikke!

Men det alvorligste problemet ved den regelen som sier at vi ikke skal forenkle konsonanten når vi kan få sammenfall med annen bøyingsform, er likevel dette: *Regelen gjelder ikke i praksis*. Når grammatikkene nevner regelen, er det stort sett de samme orda som er nevnt: *fullt*, *visst*, *kvesste*, *lesste*, *sleppte*, *søkkte* og *visste*. Jeg har også gjennomgått – litt raskt – Helleviks ordliste (mindre utgåve) (skrivemåten av bøyde ord kommer tydeligere fram her enn i flere andre) og jeg har funnet flg. ord som regelen er brukt på (jeg nevner her bare preteritum, men det gjelder like fullt perfektum partisipp): *verba brynnte*, *kvesste*, *kyllte* (i 1959-utgåva *kylte*), *sleppte*, *søkkte*, *tennte* (= satte tenner på), *tynn-te*, (*mis*)*unnte* og *visste* og adjektiva *fullt* og *visst*. (1959-utgåva hadde også *spisst*, mens 1980 har *spist*.) Det er rimeligvis noe flere i BM, bl.a. *lesste* og *kysste*, men ikke mange.

Mot disse få eksempla har vi iallfall flg. eksempler der denne regelen burde gjelde, men der en forenkler like fullt. (De fleste eks. gjelder BM, mange også NN. Verba kan ha flere bøyingsmuligheter enn de som er nevnt her.)

forenkling i:

banne	bante
bille	bilte
blekke	blekte (= slå)
brekke	brekte

glippe	glipte
helle	helte
[klyppe]	[klypte]
lekke	lekte
minne	minte
pille	pilte
skjelle	skjelte
skjenne	skjente
spille	spilte
stekke	stekte
stille	stilte
strekke	strekte
	(el. strakte)
tenne (NN)	[tente]
	(el. tende)
vikke	vikte

trass i:

bane	bante
bile	bilte
bleke	blekte
breke	brekte

glipe	glipte
hele	helte
klype	klypte
leke	lekte
mine	minte
pile	pilte
skjele	skjelte
skjene	skjente
spile	spilte
steke	stekte
stile	stilte
streke	strekte
tene	tente
vike	vikte

Vi kan også ta med her:

bringe	brakte	brake	brakte
rekke	rakte	rake	rakte
vekke	vakte	vake	vakte
rysje (NN)	ruste	ruse	ruste

Formelt får en også sammenfall av *telle-talte* og *tale-talte*, men her er vokalen helst lang i begge preteritumsformer.

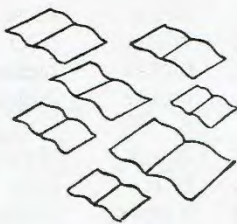
Et vitnemål om at forholda her ikke er klare, er også at flere ordlister fører opp *rek(k)te* som preteritumsform til *rekke* (opp).

Mulige løsninger

Det jeg har prøvd å vise her, er at de reglene vi har på dette punktet i rettskrivinga er usystematiske og tilfeldige og at de skaper problemer. Å løse disse problema er sjølsagt noe verre. Enklest ville det være å forenkle konsonanten over alt, dvs. også i *full-fult* og *viss-vist*. Men aller best ville det etter mitt skjønn være om en sløyfa forenklingregelen overhodet. Dette er i prinsippet det svenske systemet. Norsk har et slags mellomsystem, noe vi ser av de tre måtene vi teoretisk kunne skrive ordet *stygt* på:

1. *stykt* – viser uttalen = systemet i serbokroatisk
2. *stygt* – viser konsonantkvaliteten i grunnordet, men ikke kvantiteten = systemet i norsk
3. *stygtt* – viser konsonantkvalitet og kvantitet i grunnordet = systemet i svensk

Etter mitt skjønn ville vi få et bedre system hvis vi fulgte svenskene på dette punktet. (Vi gjør det forresten allerede ved genitivs-s: *ffjells*, *manns*, så hvorfor ikke ellers?) Vi ville da lettere se at *nullte* er en avledning av *null*, og at *stillte* kommer av *stille*, mens *stilte* henger sammen med *stile*. Og vi ville fått et fast system og ikke det vi har i dag: mange tilfeldige skrivemåter uten konsekvens. □

DEBATT – KOMMENTAR

Må faste uttrykk alltid være faste?

Av Lars S. Vikør

Er språket noe statisk som skal dyrkes for si eiga skyld – eller kan vi forandre det ut fra ønsket om å gjøre det f. eks. klarere for oss? Det har vi diskutert i over 150 år og kommer sikkert til å fortsette med det minst like lenge. I Språkrøret fredag 2. april tok Finn-Erik Vinje opp dette temaet spesielt når det gjaldt ordtak og munnehell. Det var komme inn spørsmål om en kunne si «greie alle under en kam» i stedet for «skjære alle over en kam». Det første er jo umiddelbart forståelig for alle; det siste er tradisjonelt, men ikke så forståelig. (Det illustrerte Vinje sjøl ved å uttale det med «under» i stedet for «over» – noe han tok sjølkritikk på i et seinere program.)

Vinjes svar var kategorisk: Slike ordtak skal brukes slik de står overlevert (referansen var vel Norsk riksmålsordbok), og enhver forandring er utillatelig. Noen begrunnelse for standpunktet kom han vel egentlig ikke med, og etter vårt syn er det også temmelig vanskelig å begrunne rasjonelt. Faste uttrykk og ordlag blir vel overlevert av samme grunn som alt anna i språket: De skal kommunisere noe. Å *skjære alle over en kam* gav ei klar mening på den tida folk skar håret til hverandre i stedet for å klippe det, som vi gjør nå. De lærdeste skjønner det fortsatt, mange mindre lærde skjønner meininga uten å vite nøyaktig hva det går tilbake på, og mange har kanskje problem med å forstå det eller i det minste å gjengi det. Hvorfor kan en så ikke bruke det i ei utforming som mer umiddelbart gir mening i vår tid? Det gjør det blant anna lettere for uttrykket å overleve, og det gjør det vanskeligere å prale med det for dem som måtte ha lyst til det.

Poenget blir enda tydeligere illustrert med et anna uttrykk som Vinje drøfta i det samme programmet: *å komme til kort*. Opphavet er det lågtyske *to kort kommen*, dvs. *å komme for kort* (høgtysk: *zu kurz kommen*). I Norden blei *to* oversatt med *til*, som det svarer til ofte

ellers, men ikke her. Spørsmålet var da om en ikke like godt kunne si *komme for kort*. Svaret var igjen et strengt nei. Enten måtte en bruke uttrykket på den opprinnelige (og misforståtte) måten, eller en måtte la være.

Nå er dette å «omtolke» og forandre på faste uttrykk ikke noe nytt. Ned gjennom historia har det skjedd støtt og stadig, av og til med merkelige resultat, andre ganger riktig vellykka. Nå skal slike uttrykk tydeligvis fetisjdyrkes i forsteina form som «kulturarv» (uansett hvor forvridd de måtte være i den forma vi har fått dem). Etter vårt syn er dette et språkpolitisk verdistandpunkt som kan diskuteres på lik linje med andre standpunkt, men det er mildt sagt uheldig å kjøre det fram som autoritetens uforgripelige meining i et slikt program. Vi går langt ifra inn for å «strømlinjeforme» tradisjonelle ordtak og faste vendinger, men ei noe romsligere holdning til andres språkbruk og ei mindre nesegrus holdning til det tradisjonelle meiner vi likevel en burde koste på seg. □

Språkplanlegging

Av Eric Papazian,

I en artikkel om språkplanlegging og normaltalemål i Språknytt nr. 4 uttaler Eyvind Fjeld Halvorsen seg bl.a. om noe han kaller «dialektromantikk». Siden dialektromantikk nå synes å bli et faglig begrep i norsk språkdebatt, kan det være av interesse å se nærmere på dette nye området av norskfaget – og samtidig knytte en kommentar til det språkpolitiske synet som Halvorsen presenterer som alternativet til dialektromantikken.

Hva dette nyordet betegner, sier Halvorsen lite om, bortsett fra at det er en form for «populisme» og at framtidsutsiktene synes dystre. Men før vi gir oss til å vurdere utsiktene for dialektromantikken, bør vi vel bli enige om hva det er. Romantikk – er ikke det en følelsesfylt sverming for det fjerne

Ei undertrykt folkegruppe

Av Tomas Refsdal

Når det gjelder skriftspråket her i landet, kan folket deles i 4 grupper. På ytterfløyene finner vi på den ene sida Riksmålsforbundet med sitt «sprog», og på den andre sida Noregs Mållag med nynorsken. Mellom disse fløyene har vi bokmålsfolka, men disse kan igjen deles i to, nemlig de som vil ha et moderat bokmål og de som vil ha et mer folkelig («radikalt») bokmål. Så kan vi spørre:

Får hver av disse gruppene sin «rettmessige del av kaka» når vi tenker på massemedia? Hva er stillingen i så måte i avisene, i radioen og i fjernsynet? Får hver av de 4 gruppene se og høre så mye av sitt eget språk at det står i et rimelig forhold til den tilslutning det har i folket?

For å ta nynorsken først, så viser gjerne gallupundersøkelser at det er 10–11 prosent av folket som er tilhengere av nynorsken. Får de da sine 10 prosent av spalteplassen i avisene? Nei, det gjør de nok ikke. Riktignok har vi en del aviser som er nynorskaviser, og i disse dominerer sjølsagt nynorsken. Men disse avisene er forholdsvis små, så i den store sammenheng teller de ikke så svært mye. Rekner vi med pressa under ett, så blir nok nynorsken atskillig underrepresentert i det mediet.

Til gjengjeld får nynorsken en ganske stor del av sendetida i NRK. Tale og filmteksting må her reknes sammen, og da får nynorsken bortimot 20 prosent av sendetida. Så her må vi altså si at nynorsken får sin brorpart og vel så det.

Hva så med den konservative fløyen på den andre sida? Og den moderate bokmålsgruppa? Etter Stortingets vedtak nylig er det fare for at det moderate bokmålet gli enda nærmere det konservative riksmålet, og i så fall blir det ikke så svært mye som skiller de to språkgrup-

pene. I den sammenheng jeg her behandler språket, kan det være naturlig nok å se på de to språkgruppene under ett. Får da denne fløyen sin rimelige del i massemedia?

Ja, her trenger ingen være i tvil. De får nemlig slumpen av både avisenes spalter og av sendetida i NRK. De får så avgjort mer enn det de skulle ha krav på.

Hvem går så dette ut over? Jo, det må da nødvendigvis bli det folkelige (radikale) bokmålet. Vi som tilhører denne gruppa får se og høre svært lite av vårt eget språk. Det gjelder både i avisene og i NRK. En del aviser er til og med så «egenrådige» at de nekter å ta inn artikler hvis de er skrevet på radikalt bokmål. Og også i TV er konservatismen stor. Med enkelte hederlige unntak ser det ut til at de fleste som opptrer i TV trur de må være ekstra «fine» når folk skal både se og høre dem.

Kan vi da si noe om hvor stor del av avisspaltene og av sendetida i radio og TV det folkelige bokmålet *burde* ha? Ja, til en viss grad kan vi det. For en del år sia blei det gjort en gallupundersøkelse, der det skulle tas stilling til forskjellige tekster, og av disse var den ene på sterkt radikalt bokmål. Det viste seg da at om lag en tredjedel av folket ville ha nettopp den folkelige teksten. (I dag ville kanskje denne delen blitt enda større.)

Tenk om vi hadde hatt en tredjedel av alle avisenes spalter på et radikalt bokmål. Og en tredjedel av all sendetida i radio og TV. Da hadde det vært atskillig koseligere å være seere og lyttere.

Av den nevnte gallupundersøkelsen – og andre av samme slaget – kan vi rekne ut at av de 4 nevnte språkgruppene, er tilhengerne av det folkelige bokmålet kanskje den største. Likevel er det nettopp den gruppa som får minst. Så det er ingen overdrivelse å si at vi er ei undertrykt folkegruppe. □

---

og dialektromantikk

dialektromantiker

og eksotiske, det som avviker fra den grå hverdagen? Nå kan det vel neppe påstås at dialektene i seg sjøl er eksotiske og fjerne fra dagliglivet. Rett nok fins det enkelte som helst ser dem nettopp som rariteter og museumsgjenstander, språkhistoriske minnesmerker som kan være på sin plass i folkloristiske sammenhenger, men som ikke har noen plass i et moderne samfunnsliv. Ja, slik kunne man kanskje ønske seg det, men slik er det ikke, iallfall ikke her i Norge. Her hører dialektene fremdeles i høy grad hverdagen til, og slett ikke bare i landlige omgivelser, sammen med kulokk og hallingkast. Enhver som nedlater seg til å høre på Norsktoppen, kan forvisse seg om det.

Det romantiske må derfor i tilfelle gå på holdninga til dialektene, at enkelte – dialektromantikere – har et livsfjernt syn på dialektene, eller på dialekter og «språkplanlegging». Hvilket syn er det så disse dialektromantikerne står for, ja hvem er de egentlig? Det kan neppe være andre enn de som taler dialektenes sak i det norske samfunnet, de som mener at dialektene og dialektbrukerne er, om ikke diskriminerte, så iallfall «underpriviligerte» eller forfordelte i språksamfunnet. Og som følgelig prøver å fremme dialektenes prestisje og sosiale status. Et slikt «dialektstrev» kan ytre seg som bl.a. opplysningsvirksomhet for å utbre kunnskap om dialektene og dermed motvirke fordommer mot dem eller noen av dem (det

trengs!), protester mot at dialekt blir forbudt i NRK, eller arbeid for å få (flere) dialektformer godkjent i skriftnormalene, ikke minst i den som tar minst hensyn til dialektene, nemlig bokmålet. Det lar seg ikke skjule at slikt er saker en særlig vil forbinde med samnorskfolk, eller kanskje vi heller skulle si «radikale» bokmåls- eller nynorskfolk av «folkemåls»-typen.

«Dialektromantikken» kan altså kokes ned til ønsket om å gi dialektene fulle borgerretter i eget land og sidestille dem med normalisert talemål, i praksis talt bokmål/riksmål (nynorsk spiller jo foreløpig liten rolle som talemål). For min del kan jeg ikke se noe verken livsfjernt eller sentimentalt ved dette programmet. Jeg kan ikke en gang se noe spesifikt marxistisk ved det; snarere er det uttrykk for en grunnleggende *demokratisk* holdning. Likhets- eller likestillingstanken er som kjent mye eldre enn sosialismen, sjøl om den kanskje har fått sitt klareste politiske uttrykk i sosialismen.

De «aktive skriftspråkbrukere»

Det motsatte av dialektromantikken er ikke en realistisk språkpolitikk, sjøl om Halvorsen prøver å framstille det slik. Det motsatte er «normalmålsromantikken», noe vi finner en hel del av i Halvorsens artikkel. Ikke minst finner vi en nærmest fetisj-aktig dyrking av noe som for anledninga kalles «aktive skriftspråksbrukere» – også et uttrykk vi har hørt ofte i det siste. Denne språkbrukereliten må en realistisk språkpolitikk ta spesielle hensyn til, ifølge Halvorsen, for en «språkplanlegging» som skal ha noen sjanse til å lykkes, forutsetter «... at man planlegger realistisk og holder seg til forslag som man regner med at de aktive skriftspråksbrukerne vil akseptere». Og: «Skal man hindre aktive skriftspråksbrukere og de ledende i det kulturelle, politiske og økonomiske liv i å påvirke resten av folket gjennom sitt skriftspråk og sin tale, kan man selvsagt forsøke ved hjelp av påbud og restriksjoner. Men det er neppe politisk mulig å gjøre det.»

Nei visst – men er det noen som forsøker da? Det har da vel aldri vært noe mål for verken offisiell eller annen språkpolitikk her i landet å hindre noen som helst i å påvirke andre gjennom skrift og tale. Denne framstillinga er grovt misvisende og tendensiøs, og minner sterkt om riksmålspropaganda av den mer primitive sorten. Det er merkelig at en rutinert språkpolitiker som Halvorsen ikke synes å være klar over hva den offisielle «språkplanlegginga» her i landet går ut på. For det første dreier det seg ikke om å normere *talemålet* i det hele tatt (et enkeltstående unntak er den nye tellemåten, og ei anna sak er at talemålet kan påvirkes indirekte, gjennom skriftspråket). For det andre er det ingen som hindrer noen i å bruke «sitt» skriftspråk, dvs. det skriftspråket man måtte behage, unntatt i *statstjenesten* (inkl. skolen). Som kjent er det bare skriftlig språkbruk i staten som berøres av offisiell språknormering.

Og hvem skulle nå normere språket i staten, om ikke staten sjøl? «De aktive skriftspråksbrukerne», er altså Halvorsens svar, om ikke direkte, så iallfall indirekte. Alt anna er reine romantikken. Nå er det aller mest realistiske, som helt sikkert lar seg gjennomføre, å ikke foreta seg noe som helst, men bare la det skure og gå som det har gjort. Som kjent er det enkelte som ønsker at myndighetene skal gjøre nettopp det, lene seg tilbake i godstolen og la «den frie språkutviklinga» gå sin gang, styrt av ingen andre enn nettopp «de aktive skriftspråksbrukerne» og «de ledende i det kulturelle, politiske og økonomiske liv» – uten utidig innblanding fra Stortinget eller anna demokratisk spillfakteri. Men skal myndighetene først drive språkpolitikk, så må de iallfall ikke presentere denne utsøkte eliten for noe de kan tenkes å ikke goutere.

Ja, makta rår, det veit vi. Men hva med retten? Den sier Halvorsen lite om. I motsetning til Halvorsen syns jeg ikke alt er sagt i og med en konstatering av verdens ondskap. Et ikke uviktig spørsmål for en språkpolitiker må da være om den

politikken man går inn for er rett eller gal? Er det rett og rimelig at kulturlivets elite, som ifølge Halvorsen er en elite også på andre områder, i tillegg skal ha det privilegiet å diktere oss andre vårt skriftspråk? For det er også *vårt* skriftspråk, om vi så bare bruker det til avislesning og private brev. Det er lenge sia skriftspråket var særere for akademikere, litterater og embetsmenn. I dag er det et felleseie for hele samfunnet, og bør som alt anna styres på demokratisk vis.

Aristokratisk språkpolitikk

Halvorsens alternativ til dialektromantikken er etter mitt skjønn en klart aristokratisk språkpolitikk, som legger all vekt på elitens behov og interesser. I denne sammenhengen betyr det *normaltalemålsbrukernes* interesser (i motsetning til dialektbrukernes), for det er tydelig at «de aktive skriftspråksbrukere» ikke er noe anna enn en eufemisme for brukerne av det som tidligere ble kalt «den dannede dagligtale», altså talt bokmål/riksmål: «Flertallet av dem som har innflytelse i samfunnet, taler og skriver normaltålet og bruker det i massemediene.» Ja, og hva så? Må derfor statens språkpolitikk gå ut på å befeste offisielt og institusjonelt denne (for normalmålsbrukerne) behagelige tilstanden? Hva med resten av folket? Det er vel ikke normalmålsbrukernes stat, og ikke deres skriftspråk heller!

Men Halvorsen tar det for gitt at skriftspråket er normalmålsbrukernes særlige eiendom, når han bl.a. sier at det tidligere danske skriftspråket var kommet «til veis ende» i 1917 (fordi det da samsvarte noenlunde med «den dannede dagligtalen», hva de «obligatoriske» formene angår). Ja, det kommer an på hva man mener at enden på veien skulle være, det da. Viss målet med det hele var å bringe dette skriftspråket i samsvar med talemålet til de «dannede» – eller skal vi kanskje heller si «de aktive skriftspråksbrukerne», det lyder liksom mer nøytralt – så kan det stemme. Men hvem har sagt at Knud Knudsens program fra 1850-åra også skal være den norske stats program i 1980-åra? Dette programmet var framskrittvennlig i Knudsens eiga samtid, men i dag virker den en tanke bakstrevensk, for å bruke et Knudsen-ord.

Halvorsen antyder at statens språknormering hittil har gått ut på å forfølge en bestemt språklig eller sosial gruppe. Bortsett fra at det ikke stemmer, foreslår han at man i stedet skal favorisere den samme gruppa. Men er det slik som Halvorsen mener, at «aktive skriftspråksbrukere» stort sett er identiske med «normaltalemålsbrukere», så er vel det i seg sjøl det beste beviset for at dialektbrukerne er ei underpriviligert gruppe, språklig og/eller på annen måte. Det kan i tilfelle ikke være noe lite problem for et demokratisk samfunn, siden (evnen til å bruke) skriftspråket er nøkkelen til gode jobber, prestisje og innflytelse. En demokratisk skriftspråkpolitikk bør derfor først og sist gå ut på å gjøre skriftspråket lettest mulig tilgjengelig og brukelig *for alle*, ikke bare for de som bruker det mest i dag. Skal man først ta spesielle hensyn, bør det vel ikke være til de som på forhånd er best stilt?

Jeg er klar over at slike tanker kan ligge enkelte svært fjernt. Men livsfjerne, det er de ikke. Ikke urealistiske heller. Dialektromantikken i forskjellige former har vært den drivende kraft i norsk språkpolitikk fra Wergelands og Aasens tid fram til i dag. Derfor står dialektene mye sterkere hos oss enn i våre naboland, og normaltalemålet tilsvarende svakere. En «unormal» situasjon, kanskje, men ikke derfor nødvendigvis å beklage. Jeg kan være enig med Halvorsen i at dialektromantikken, som i denne sammenhengen er det samme som en demokratisk språkpolitikk, har lidd et tilbakeslag i den offisielle språkpolitikken ved det som har skjedd de siste femten åra, bl.a. gjennom Halvorsens eigen innsats. Men i motsetning til Halvorsen tror jeg ikke det betyr at dialektromantikken har utspilt sin rolle i norsk språkpolitikk. Det håper jeg heller ikke, for hva var vel livet uten litt romantikk? □

ELIZABETH MARIE

BØKER

Målstrid og austlandsmål etter 1905

Av Ernst Håkon Jahr

Perioden 1905–1920 er ein av dei viktigaste i norsk språkutvikling i nyare tid. Ved inngangen til perioden samla målrørsla og riksmålsrørsla seg i kvar sin landsorganisasjon, *Norigs Maallag* (skipa 1906) og *Riksmålsforbundet* (1907). Striden stod mellom landsmål og riksmål, og han kvesste seg merkbart til med vedtaket i Stortinget 1907 om innføring av sidemålsstilen til examen artium. Landsmålet gjekk kraftig fram

som skolemål i tida fram til 1910, og stod nå som ein reell konkurrent til riksmålet på stadig fleire felt i samfunnet. Dette gav dei som ønska fornorsking av riksmålet, auka tilslutning, og samstundes dukka tanken om ei framtidig samling av skriftmåla opp som eit aktuelt språkpolitisk alternativ. Ved utgangen av perioden hadde samnorskpolitikken slått igjennom i Stortinget og hos dei sentrale styresmaktene. Organi-

satorisk hadde samnorskpolitikken fått sitt uttrykk gjennom *Østlandsk reising* (skipa 1916). Omkring 1920 var såleis dei språkpolitiske frontlinene meir kompliserte og uoversiktlege enn dei hadde vori i 1905. Nå var det ikkje lenger bare landsmål og riksmål som tevla, men i kvar av dei to målformene fann ein etter reforma i 1917 variantar

som geografisk (for landsmålet) og sosialt (for riksmålet) peika i ulike retningar.

Olaf Almenningen gav i fjor ut ei samling med målpolitiske artiklar frå denne perioden. «Målpolitiske» må i denne samanhengen forståast snevert som «landsmålspolitiske», ikkje som «språkpolitiske», fordi samlinga bare har med artiklar av folk som var knytta til målrørsla.

Forutan innleiing og små biografiske oversyn over artikkelforfattarane inneheld boka artiklar av desse: landsmålsprofessoren *Marius Hægstad* (om sidemålsstilen), venstrepolitikaren *Jørgen Løvland* (om «sjølvstendet og det norske målet»), juristen *Fredrik Voss* (om lover på landsmål), forfattaren *Sven Moren* (to artiklar om Austlandets plass i målreisinga), jusprofessoren *Nikolaus Gjelsvik* (om målfolket og politikken), *Arne Garborg* (om «Vår nasjonale strid»), redaktør *Rasmus Steinsvik* («Kan eit bondefolk hævde målet sitt?»), professor *Halvdan Koht* (om «Målsputsmål» og om «Austlandsk og norsk»), redaktør *Johs. Lavik* (om «det som avgjer målstriden»), professor *Knut Liestøl* (om 1917-rettskrivinga), og endeleg den mektige skrivaren i Norigs Maallag, *Edvard Os*, som er representert med den viktige «Plan i norsk mål-sarbeidet» frå 1919. I ein eigen bolk tar Almenningen med to bidrag (av lærarane *Peder Holter* frå 1904 og *Ivar Prestkværn* frå 1908) som skal dekke emnet «Nynorsk på austnorsk dialektgrunn». Denne bolken er dårleg motivert i samlinga, og verkar påklistra; det skal eg komme tilbake til.

«Maalstrævarkaar» på Austlandet

Når ein skal laga til ein antologi som denne, må ein velja eitt av to. Enten vil ein ta med artiklar som er representative for den tida da dei blei til (her: 1905–1920), eller så må ein ta med dei artiklane frå den tida som ein meiner framleis har noe å seia og gi oss i språkstriden i vår eiga tid. Eg trur ikkje Almenningen har vori heilt medviten om denne skilnaden da han plukka ut dei artiklane som skulle med i denne samlinga. Almenningen har hatt eit veldig tilfang å velja frå. Det er derfor ikkje meir enn vi måtte vente at vi kanskje ikkje er heilt samde i det utvalet han har gjort. Men samlinga har ei avgjort slagside. Ho gir nemleg eit galent inntrykk når det gjeld styrken til austlandsmålmennene i perioden.

Ein kan når ein les denne boka, lett få det inntrykket at det var Austlandet målrørsla først og fremst konsentrerte seg om i denne tida. Dersom det skulle vera rett, er det svært vanskeleg å forklare korleis det kunne vera eit slikt

veldig behov for ei særskilt austlandsreising. At det var det, viser den store tilslutninga Østlandsk reising fekk frå ungdomslaga over heile Austlandet. Tidlegare hadde desse ungdomslaga stilt seg nøytrale i språkstriden, nettopp fordi målrørsla ikkje hadde greidd å utvikle noen målpolitikk som fekk stor nok tilslutning austpå. Sjølv om det kanskje kunne diskutast om landsmålet var eit vestlandsmål eller ikkje, er det iallfall lett å sjå at det var vestlandsmålmennene som staka ut den målpolitiske kursen i målrørsla. Austlandet var ei misjonsmark som skulle erobrast.

La oss sjå litt på Sven Moren i denne samanhengen. Han var ein av dei mest ihuga og røynde austlandsmålmennene i denne perioden. 37 år gammal heldt han hovudtalen på landsstemna til Norigs Ungdomslag på Voss (1908), om «Austland og vestland» (s. 35–41 i samlinga). Her seier han at austlendingen nok vil komma, ja, det er han som måtte komma nå dersom det skulle bli avsanna det som så ofte blei sagt, at landsmålet og målreisinga var ei vestlandssak bare: «*Det vert me austmennar som nå lyt slå i hel den gamle talemåten at målstræve einast høver på vestlande og einast grip vestlendingen*» (s. 41).¹

Åtte år seinare vender Moren seg i avisa Den 17de Mai (24.8.1916) mot dei som «skreiv lærde stykke i 'Den 17de Mai' um 'normalen'» og mot avisa sjølv som forlangte av målfolka at dei skulle bruke «kisteklædi fraa Ivar Aasens tid», og ikkje den målforma som høvde best for kvar einskild. Nå – i 1916, åtte år etter talen på Voss – måtte Moren oppsummere at dei som verkeleg hadde røynt «maalstrævarkaar» på Austlandet, visste at målreising her «*einast ligg gjennom aust-norsk skrive-maate*».

Men korleis såg målrørsla generelt på austnorsk skrivemåte i denne perioden, t.d. slik det gav seg utslag gjennom hovudorganet Den 17de Mai? Standardargumentet frå vestmennene var at når austlendingane kom med, ville dei òg vera med og setta sitt preg på normalen, så å seia skrive austlandsmålføra inn i landsmålet. Men det var ikkje så greitt. Dei som kom med, t.d. Ivar Prestkværn, som er med i Almenningens samling, dei fekk slett ikkje sleppe til i Den 17de Mai med noe austlandsprega landsmål. I januar 1917 heldt Austmannalaget årsmøte på Hundorp. Der blei denne resolusjonen vedtatt, etter framlegg nettopp frå Ivar Prestkværn:

«No lyt Austlande for aalvor bli med i det norske maalreisingsarbeide. Det det fyrst og fremst gjeld um, det er aa stanse avnorskingsarbeidet, som bygdemaal lid under. Hittil er det full skulane, som har gjort mest til av-

norskninga. Difor set vi dei krav til skulane: 1. at lærarne (sic) skal hjelpe elevene til aa tala bygdemaal sit reint, 2. at han sjølv talar saa god norsk som han kan, og 3. at heller ikkje maalet i lærebøkene er so unorsk, so det er til mein for norskuplæringa.»

Vi skulle kanskje tru at dette var landsmål godt nok, tufta på god austnorsk målgrunn. Men nei, i Den 17de Mai blei resolusjonen gjengitt slik (10.1. 1917):

No lyt Austlandet for aalvor bli med i det norske maalreisingsarbeidet. Det som det fyrst og fremst gjeld um, det er aa stanse det avnorskingsarbeidet som bygdemaal vaari (sic) lid under. Hittil er det skularne som hev gjort mest til den avnorskningi. Difor set me dei kravi til skulen: 1. at læraren skal hjelpe eleven til aa tala bygdemaal sit reint, 2. at han sjølv talar so god norsk som han kan, 3. at heller ikkje maalet i lærebøkene er so unorsk so det er til meins for norskuplæringi.»

Vi ser at a-målet til Prestkværn er bytta ut med i-mål. Ei tillatt form (frå 1910) som har er bytta ut med hev, ei austlandsform som full (= vel, adv.) er typisk nok heilt kutta ut, skulane (tillatt frå 1910) er blitt til skularne, vi til me osv.

Slik var målstrevarkåra på Austlandet i den tida ein hard tofrontrkrig: mot hån og hat frå riksmålshald og mot skepsis, tilsidesetting og nedlatenheit frå dei som hadde makta i målrørsla. Bare dersom vi skjønner, og ser i augo, at det var slik, kan vi forklare den spontane og voldsomme oppslutninga som Østlandsk reising kunne få. Når Almenningen i innleiinga til samlinga si skriv (s. 9) at Østlandsk reising var uklare fordi dei ikkje tok stilling til striden mellom riksmål og landsmål, så var det ei heilt medveten og nødvendig holdning frå Østlandsk reising si side på bakgrunn av den praksis målrørsla hadde vist andsynes Austlandet og austlendingane.

Skeivt utval

Det er tydeleg at Almenningen gjennom det utvalet han har gjort, vil prøve å få fram at målrørsla (i dag!) ikkje har noen grunn til å skjemmast over det som blei gjort, eventuelt ikkje gjort, på Austlandet i perioden 1905–1920. Og det Almenningen tar med i samlinga om dette, er naturlegvis aktstykket som høyrer med dersom ein vil danne seg eit rett bilde av målrørslas politikk på og overfor Austlandet. Likevel, det som i samtida var unntak og innlegg i op-

posisjon mot den generelle tendensen og hovudstraumen i målpolitikken, det har i denne samlinga fått ein slik plass både kvantitativt og kvalitativt at hovudinntrykket ein lesar sit att med, må bli galent. Sjølv sagt er det heilt legitimt å lage ei artikkelsamling for å vise at målrørsla i denne perioden *også* inkluderte desse ytringane og meiningane. Men da måtte det seiast frå i innleiinga at nett det var meininga med samlinga. Og det blir ikkje gjort her. Tvert om står det i innleiinga at redaktøren har prøvd å velja ut representative artiklar og namn frå perioden. Og da må ein seia at redigeringa er nokså mislykka.

Den skeivheita eg har peika på ovafor, blir særleg markert ved den uheldige del III, der Almenningen har tatt med Peder Holters svært naivt-argumenterande «Eit austlandsk bygdemål som grunnlag for ei skriftmålsform» og Ivar Prestkverns opplandsgrammatikk frå 1908. Båe er malplasserte i denne samlinga, men kan naturlegvis forståast ut frå Almenningens ønske om å vise at målrørsla var tidleg ute med argumentasjon omkring heimemål – opplæringsmål på Austlandet. Men det var heilt i den makteslause utkanten av målrørsla at dette skjedde, i den delen av rørsla som gong på gong stanga hovudet i veggen, og som til slutt som ein nødvendig konsekvens slutta fullt og heilt opp om Østlands reisning, slik også Sven Moren gjorde. Almenningen prøver i innleiinga også å gi målrørsla større ære for arbeidet med bygdemåls-abc-ar enn det er grunnlag for i denne perioden. Det er rimelegvis for å stø oppunder dette at han har tatt med Holters artikkel og Prestkverns grammatikk. Det er i det heile merkeleg å sjå at sentrale målfolk (Almenningen er det!) den dag i dag ser det som nødvendig å prøve å redusere det arbeidet Østlandsk reisning gjorde i tida etter 1916. At denne rørsla utløyste målreisingskrefter som målrørsla ikkje hadde greidd, burde heller få Almenningen til å resonnerer over kva som kanskje var galent med den politikken målrørsla hadde.²

Almenningen har ikkje funni plass til noen kvinner i antologien sin. Og det kan vera «korrekt» nok. Svært få kvinner var med i fremste linja av målfolk den gongen. Men iallfall éi kvinne kunne og burde han ha tatt med, nemleg Hulda Garborg. Hennes ord vog tungt i samtida, og ho var svært aktiv i norskdomsrørsla generelt. Almenningen kunne t.d. ha tatt med artikkelen «Disiplin» i Den 17de Mai 31. oktober 1916. Hulda Garborg gav her uttrykk for eit syn på språk og kultur som hadde sterk støtte blant mange av dei førande i målrørsla på den tida. Fru Garborg kommenterte i artikkelen dei krava som var sette fram om at landsmålsnormalen måtte opnast mot austlandsmålføra, og

ville såleis vera eit godt korrektiv til den slagsida antologien nå har fått når det gjeld målrørsla og Austlandet. Ho skreiv m.a. at «dei maali det her er tale um (flatbygdemåla) hev havt vanskelege dagar gjennom so lange tider, at no er dei baade ord-arme og formskrale; det er blandingsmaal: 'vulgærmaal' vert dei gjerne kalla.» Ein måtte bare ikkje tru, skreiv Hulda Garborg, at «storparten av landet» ville vita noe av at skriftmålet skulle bli bygd «paa 'vulgærmaal', det maa ingen venta». Aasen hadde rett som bygde på «dei beste, d.v.s. dei rikaste og mest formgreide bygdemaali», og ikkje på «slurv, uturvande laaneord og vulgærmaal».

Av artiklane i samlinga til Almenningen kan ein få det inntrykket at målrørsla i 1905 – 1920 hadde same syn på og politikk med omsyn til talemålet og målføra som den rørsla har i dag. Men slik var det så langt ifrå. Hulda Garborg skreiv i den same artikkelen frå 1916: «Landsmaalet skal vera *landsens kulturmaal* og mynster for talemålet, soleis som skriftmaalet i andre land.» Dette synet stod sterkt i målrørsla i samtida, men dukkar knapt nok opp i Almenningens antologi.

Kløyving i riksmålet

Almenningens innleiing til samlinga er svært kortfatta og skisseprega. Men han drar likevel opp fleire viktige linjer og gjør greie for mangt som det er viktig å kjenne til, dersom ein vil forstå denne perioden i norsk språkstrid. Men når ein skriv stutt, må ein ofte gjøra store generaliseringar, nyansar og viktige nyovringar kan lett bli borte. Såleis får Almenningen ikkje fram det viktigaste som skjedde mot slutten av perioden, nemleg at riksmålet blei kløyvd i ein folkemålsvariant ('valgfritt riksmål') og ein variant som meir direkte spegla av 'dattet dagligtale' ('obligatorisk riksmål'). Det einaste Almenningen skriv om dette, er at 'reformlina (i rm.) vart likevel ført vidare gjennom 1917-rettskrivinga (sic) då mange dialektformer vart gjorde til valfrie former i riksmålsrettskrivinga. Dei nye dialektformene vart likevel lite brukte» (s. 10).

Tja, om vi skal seia at dei blei lite brukte, kjem an på korleis ein vil velja å sjå. I 1920/21 var dei innført i om lag 2550 skolekrinsar rundt i heile landet. Det var 64 % av alle riksmålskrinsane på landet, og fleire krinsar enn landsmålet rådde over på den tida. Så, lite brukte? Rett nok blei desse formene votert ut i mange krinsar i åra fram til 1926, mest i dei sentrale stroka rundt Oslofjorden, men i 1925/26 var det att om lag 1600 krinsar med 'valgfritt riksmål', og dette talet heldt seg rimelegvis stabilt heilt fram til 1938. (Eg viser til

boka mi 'Østlandsmåla fram!' for meir detaljar omkring dette.)

Så langt eg kan skjønne, var språkstriden i tida etter 1917 den hardaste og striaste vi noen gong har hatt. Og den striden hadde først og fremst si årsak i den interne motsetninga i riksmål, ikkje i striden mellom landsmål og riksmål. Så dei «nye dialektformene», som Almenningen kallar dei, var langt viktigare enn det vi får vita av Almenningens innleiing.

Denne artikkelsamlinga er band 3 i den lovande VIND-serien frå Noregs Boklag. Boka har fått velfortent prentetilskot frå Norsk Kulturfond. Ho har fint utstyr og velvalt teikning på framsida: Olaf Gulbrandssons kostelege 'Maaltroldene rykker ind i Kristiania' fra julenummeret til Tyrihans 1899. Dei tre måltrolla, Garborg, Sivle og Aasen, skaper kaos og redsle hos flosshatt-borgarskapet, og teikninga gir såleis eit godt bilde av det som hende i perioden 1905–1920. □

Olaf Almenningen (red.): *Målpolitiske artiklar 1905–1920*. Noregs Boklag 1981. Kr. 68,-.

Notar:

- 1) Vi ser at Moren nytta midlandsnormalen i den skriftlege versjonen av talen. For fleire, t.d. for Koht, fungerte midlandsnormalen i det første tiåret etter 1901 som ei protestform. Dei som ønska eit landsmål meir prega av austlandske målføre, var skuffa over den konservative Hægstadnormalen. Dei kunne da i staden bruke midlandsnormalen i protest mot Hægstadnormalen, slik Koht gjorde i boka *Fredstanken i Noregssogo* (1906). Om Sven Moren i denne talen frå 1908 nytta midlandsnormalen av same grunn som Koht, er likevel vanskeleg å seia. Seinare brukte Moren, så langt eg veit, ikkje midlandsnormalen særleg ofte.
- 2) I ei melding av Kleiva/Røyset (red): '*Paa Børnens eget Talemål*' (*Riksuigåva* 3.12.) har Almenningen kritisert meg for å gi Østlandsk reisning for mye av æra for arbeidet med bygdemåls-abc omkring 1920. Eg har glømt at målrørsla stødde det heile, meiner han. Men eg er usamd med han i det. Vel fekk Koht – nestformannen i Østlandsk reisning – Norigs Maallag til å vedta ein generell resolusjon om dette i 1917, men først hadde Marius Hægstad åtvare mot å gå for langt med dette. Ellers veit ikkje eg om at målrørsla gjorde noe meir med saka i denne omgangen, men det er naturlegvis mogeleg at Almenningen sit inne med ukjent kjeldemateriale her.

Målideologen Garborg i ny bunad

Arne Garborg hører til dei klassikarane i målrørsla – og dermed i norsk kulturhistorie i det heile – som aldri blir uaktuelle. Noregs Boklag markerte i fjor 130-årsjubileet for fødselen hans ved å gi ut den store artikkelsamlinga *Aadne Garborg – der Garborgs liv og innsats på dei mest ulike felt blir belyst i ei lang rad eldre og nyskrivne artiklar*. Og no i år har forlaget gitt ut eit opptrykk av det klassiske verket *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, som Garborg gav ut 26 år gammal i 1877.

På den tida var målrørsla i ferd med å samle seg etter fleire år på defensiven, og i det strevet var Garborg ein sentral

lever i språket. Nedvurderinga av det fornorska bokmålet kan ein ikkje seie at historia har gitt Garborg rett i. Hans råd til «Modstræverne» var at dei skulle erkjenne den nasjonale kløfta mellom dei to måla, stille seg prinsippfast på «Danskhedens» side og identifisere seg med den. – Det er ein pikant detalj at Garborg i forordet sitt takkar «Hr. Cand.philos. I. Moltke Moe», seinare den fremste talsmannen for blodblanding og samanflying mellom måla, for «stor Hjælp».

Mest aktuell for oss verkar vel Garborg når han tar opp «Programmet for den nærmeste Fremtid». Der skildrar

Av
Lars S. Vikør

figur. Han var såleis nettopp det året med på å sette i gang bladet *Fedraheimen*, som han vart redaktør for. *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* var meint som eit generaloppdrag med «Modstræverne» – både dei reaksjonære «danomanane» og dei som ville fornorske det rådande danske skriftmålet. Garborgs hovudsyn her er strengt nasjonalt: han argumenterer for det synet at det norske og det danske språket er organiske uttrykk for to nasjonalitetar, og at dei må stå mot kvarandre til det eine vinn. Det tapande nasjonalismålet kan i høgda gi – i og for seg verdifulle – *tilskott* til det sigrande.

Synspunkta er velkjente frå seinare tider, men er sjeldan sett fram med slik klarheit og kraft som her. Boka vart da òg ståande som eitt av dei mest sentrale dokumenta i målstriden i lange tider. Likevel har ho aldri vore prenta opp att i heilskap seinare, berre stykkevis og delt i større samleverk. Derfor er det eit svært fortenstfullt verk Egil Lejon, redaktøren av boka, har gjort. Ikkje minst prisen er nærmast sensasjonell (sjå under denne meldinga).

Men Lejon gjer etter mitt syn Garborg ei bjørmeteneste når han i forordet framstiller han som like aktuell i dag som da han skreiv. For også Garborg var bunden av si tids språkvitskap og språkideologiar, ikkje berre når det gjaldt synet på bymåla (der Lejon tar eit atterhald). Synet på språket som ein organisme som lever, veks og dør pregar denne boka, likeins teoriar om at nasjonaliteten er ei mystisk ånd som

han klart og skarpt kor kuande og sløvande det fremmende opplæringsmålet verka på bygdefolk. Boteråda her er å få inn det norske målet i skolen, dvs. bygdemåla og/eller Ivar Aasens landsmål, og også få lære- og lesebøker på det. Som ei praktisk-pedagogisk reform meiner han at også «Modstræverne» burde kunne gå med på det.

Det eg saknar i denne boka, er først og fremst Garborgs seinare (korte) artiklar *Norsk eller Dansk-norsk? Svar til Bjørnson* frå 1888 og *Vor Sprogudvikling* frå 1897. Dei burde ha vore med for å vise utviklinga i Garborgs syn. I tillegg kunne ein ha ønskt ei historisk innleiing om Garborgs målpolitiske innsats og utvikling og gjerne noen forklarande merknader til somme meir dagsaktuelle (i 1877) hentydingar i boka.

Heilt først i boka har Lejon tatt inn ein debattartikkel av Øyvind Bremer Karlsen mot Jon Michelets språksyn, i von om at den skal opne for eit større ordskifte. Somme vil vel meine at den er heller malplassert i samanhengen.

Ingenting av dette reduserer hovudverdien ved Lejons innsats: nemleg at eit av grunnskriftene i norsk språkhistorie og språkdebatt no er tilgjengeleg på nytt. Alle som er interessert i idegrunnlaget og historia til den norske målreisinga bør skaffe seg boka. □

Arne Garborg: *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. Utgitt på nytt av Egil Lejon. Noregs Boklag 1982. Kr. 29,50.

Morsmålsdidaktikken under lupa

I kjølvannet av oppstyret omkring Egil Børre Johnsen's bok *Det store bondefangeriet* kan det være av interesse å se på en annen debattbok om morsmålsundervisning: *Morsmålsdidaktiske essays* av Harold Rosen. Rosen er professor i morsmålspedagogikk ved Universitetet i London og har mangeårig erfaring som lærer i den engelske grunnskolen.

De ni artiklene i boka sprer seg over en rekke emner i krysningsfeltet lingvistikk-språksosiologi-pedagogikk, men som en rød tråd gjennom dem går oppgjøret med hypotesen om elevenes språkfattigdom. Rosen formulerer to forskjellige utgangspunkt for hvordan språk og kultur kan betraktes i skolesammenheng, og bekjenner seg selv til det siste:

Den eine retningen påstår at mange barn – og foreldre med – er dårlige til eller rett og slett ikke klarer å kommunisere, og at det derfor er skolens oppgave å sørge for at de lærer seg det. Den andre påstår at normale barn, som ei nødvendig del av sosialiseringprosessen, blir utrusta med et rikt språkssystem, som så i likhet med alle andre kan utvikles videre. («Sosialpedagogikk og språkopplæring»).

På samme måte avviser Rosen det synet at arbeiderklassens språk skulle være dårligere egnet som kommunikasjonsmiddel enn middelklassens, og i «Språk og klasse» leverer han et flengende angrep på Basil Bernsteins kodeteori. Denne artikkelen er verdensberømt, og i seg selv kunne den være grunn nok til å skaffe seg boka. Men Rosen begrenser ikke kritikken sin til å gjelde Bernstein – han viser hvordan en blant hederlige mennesker og langt inn i sosialistiske kretser finner den holdningen at arbeiderklasseliv kan ses på «som en slags ekkel sjukdom i et usunt kapitalistisk samfunn, en sjukdom som et nytt og bedre samfunn vil kvitte seg med» («Språk innafor og utafør skoleporten»). I virkeligheten har verken lærere eller forskere studert kraften og spensten i arbeiderklassespråket, fordi de tror den ikke finnes, sier Rosen. Det skolen gjør, er å formidle et blodfattig og tørt stilideal (f. eks. gjennom lærebøkene), som så i neste omgang med større eller mindre hell blir tatt opp i elevenes skriftlige besvarelser. («Språk i lærebøker».)

Forholdet mellom lærere og forskere

Av Frøydis Hertzberg

er et annet av de punktene Rosen er mye opptatt av: Hva kan lingvisten hjelpe læreren med, og omvendt? Hittil har lingvistene bare i liten grad brydd seg om forhold som betyr noe i morsmålsundervisningen: de har tradisjonelt vært mer opptatt av *språkssystemet* enn av språket som kommunikasjonsmiddel, og de har beskjefteget seg med løse setninger i stedet for hele tekster. Likevel kan lærerne dra nytte av lingvistenes funn på flere punkter: De kan få bukt med tanken om at språkkritiskhetsspørsmål kan løses ved å spørre autoriteter, de kan få sans for at talespråk ikke utgjør et kortvarig grunnlag for seinere lese- og skriveopplæring, men er et fint redskap i seg selv, og de kan lære mer om variasjoner og sammenhenger i språk og om holdninger til språk osv. («Språkforskning og morsmålsopplæring»). (Pussig nok gjør Rosen flere ganger et poeng av at språkforskerne neglisjerer skriftspråket til fordel for talespråket, se f. eks. «Semantikk for språklærere», en anmeldelse av John Lyons: *Semantics*. I virkeligheten er det jo det motsatte som er tilfelle – all tradisjonell språkbeskrivelse har normalt

basert seg på skriftspråket (unntaket er målføregransking). Det Rosen muligens mener, er at lingvister ikke har interessert seg for hva som skjer *når vi skriver*, og det er det læreren ville kunne ha bruk for å vite noe om.)

På tross av at Rosens eget språk er lett og flytende, at forfatteren nærmest skyr fremmedord og fagtermer og at han i stor grad inntar synsvinkelen til den vanlige lærer, synes jeg ikke boka egner seg som *innføring* i fagdidaktikk. En leser som er blank i språkvitenskap og ikke kjenner til den debatten som pågår omkring moderne lingvistiske retninger, vil lett kunne bli forvirret av alle henvisningene til anglo-amerikanske språkforskere, og kapitlet om Bernstein må være vanskelig å ta stilling til hvis en ikke på forhånd har noe kjennskap til hva kodeteorien går ut på. Slik bakgrunnskunnskap er imidlertid ikke noen absolutt forutsetning for å ha glede av boka, og selv en helt uinnvidd leser vil måtte fascineres av Rosens stil og hans ofte originale måte å se tingene på. Som våpen i nivåsenkningsdebatten er boka i hvert fall ypperlig egnet. □

Harold Rosen: *Morsmålsdidaktiske essays*, oversatt og med forord av Øyvind Gulliksen. Novus 1981. Kr. 98,-

Utsikt til mange kanter – innsikt i hva?

Av Torun Gulliksen og Arne Halkinrud

Egil Børre Johnsen har skrevet ei bok om norskfaget. Lettlest og underholdende med utsikt til mange kanter. E.B.J. prøver å si noe om hva norskfaget er i planer og praksis, i grunnskolen og i den videregående skolen. Dessuten beskriver han forskjellige norsklærertyper. Den gode plan, det gode mål, den gode lærer fører en skyggetilværelse gjennom hele boka. E.B.J. beskriver og vurderer. Forestillingen om det som er bedre/annerledes enn det planer, mål og lære er i dag, er en forutsetning for å vurdere. Når en vurderer, så sammenlikner en. Men hva er det E.B.J. sammenlikner med? Han diskuterer, kritiserer og river ned. Det er nok en forutsetning for å bygge opp at en river ned, men husløse kan vi ikke være. Frustrasjonen ligger veldig nær hele tida når en leser boka. Dersom problema blir så uoverstigelige, så komplekse og avmaktsskapende at en bare blir handlingslamme av å lese alle sidene om norskfagets bedrøvelige liv, ja så er det vel bare *den naive* som trur at det går an å gjøre noe som det er mening i. – Vi trenger kritiske analyser, og det er bra at de ikke er kjedelige og

tunge å lese. Det er og et stort pluss at vi har fått ei analyse som er direkte personlig.

Om det er vanskelig å få tak i E.B.J.'s alternativer til norskundervisning, planer og praksis, er det lettere å få et inntrykk av språksynet hans. E.B.J. sier at det er samfunnet som skaper skolen, ikke omvendt. Skolens språk kaller han *ingenspråket*. Men er det så at samfunnet skaper skolen, så er det vel slik at samfunnet har innflytelse på språket i skolen. Det er i hvert fall ikke *ingen* som preger språket i skolen, men de normer, roller osv. som holder denne institusjonen i gang. E.B.J. stiller spørsmålet: «Artiumsstilen – gir den innsikt i å bruke språket i samfunnet utenfor?» Et annet sted sier han: «Men det er klart at skolens språklige hverdag, hele dens skriftspråklige kontekst, – friminuttene unntatt – iallfall er en annen enn samfunnets.» Vi spør: Hva er samfunnets skriftspråklige kontekst? Mennesker i samfunnet går jo inn i et utall av forskjellige tale- og skriftspråklige kontekster. Vi deltar i mange kommunika-

HAROLD ROSEN

MORSMÅLS-
DIDAKTISKE
ESSAYS

NOVUS

Denne boka er den første omfattende presentasjonen av Harold Rosens morsmålsdidaktiske artikler og essays for et nordisk publikum. Internasjonalt er de blitt et arsenal for nytenking og grenseoverskridelse i skjæringspunktet mellom allmenn språkvitenskap og morsmålsundervisning. De har gitt både lingvister og pedagoger avgjørende impulser til ny forskning.

NOVUS

Kr 98,-

sjonssituasjoner med ulike roller, og en del kommunikasjon foregår innafra institusjoner. Det er klart at vi må stille spørsmålet om skolespråkets overføringsverdi, men vi må og spørre: overføring til hva? En kan ikke uten videre overføre den ene institusjonens språkbruk til en annen.

Det E.B.J. skriver virker så besnærende i første omgang. Men beskrivelsen holder ikke. Den gir oss for dårlig innsikt. Skal vi bygge et nytt hus hvor det virkelig er godt å bo, så er det klart vi trenger forestillinger om hva som er gæernt med det huset vi har. E.B.J. hjelper til, setter i gang. Men det gjelder om å ikke la seg fange. Som når han side 139 sier om dialektbruk i skolen: «Det går ikke an å inntra ja- eller neistandpunkt som kan/bør gjelde alle steder eller skoleklasser. Spørsmålet om normering avhenger av forhold som ingen kan kreve avklart av sentrale institusjoner eller pedagogiske autoriteter.» (Her er det snakk om talespråksnormering).

Så begynner vi allikevel å lure på hva slags utsikter det blir med E.B.J.'s innsikt. □

Egil Børre Johnsen: *Det store bondefangeriet*, Cappelen 1981.

Eit nybrottsarbeid i nynorskundervisninga

I dei siste åra har vi sett ei nyorientering i nynorskundervisninga for bokmåls-elevlar i den vidaregåande skolen. Dette har delvis samanheng med agitasjonen mot sidemålet, men mest kjem det nok av den sterke vekta som ikkje minst i målrørsla har vorte lagt på samanhengen mellom skriftmål og talemål. Meir enn før er det vorte klart at ei fruktbar norskundervisning (ikkje berre i sidemålet) må bygge på talemålet. Eit spørsmål for seg er så korleis dette skal gjerast reint pedagogisk.

På Orkdal vidaregåande skole har ei gruppe norsklærarar prøvd ut eit slikt opplegg i praksis, og røynslene deira er no samla i boka *Frå dialekt til nynorsk*. Det er ein lærarmetodikk i nynorsk som sidemål. Forfattarane er Geir Lorentsen, Torkel Christiansen, Kristin Johansen, Einar Leland, Ansgar Lundquist og Ingebjørg Sogge. Størsteparten av boka går med til å vise korleis ein kan øve inn den nynorske form-læra ved å ta utgangspunkt i den lokale dialekta.

Framgangsmåten er at ein først set opp ein «dialektgrammatikk» saman med elevane – ikkje ein fullstendig grammatikk, men slik at ein konsentrerer seg om dei punkta som kan vere vanskelege å lære i nynorsk. Substantiv-

og verb-bøying og samsvarbøying av perfektum partisipp er viktige område. (Samsvarbøyinga er elles blitt gjort valfri av Språkrådet etter at boka kom ut. Eitt kinkig problem mindre.) Deretter samanliknar ein så bøyingsmønstra frå dialekten punkt for punkt med nynorsk, bruker sideformer fullt ut for å få til mest muleg samsvar, og merkar seg dei nødvendige avvika for å øve inn dei.

Som tekstmateriale rår forfattarane til

Av
Lars S. Vikør

å lage egne tekster i stor monn, sidan det fins lite av livsnære dialekttekster i trykt form. Bruk av forelda og «folkloristisk» materiale kan lett verke mot si hensikt. Nedskrivninga av dialekttekster bør gjerast med vanlege bokstavar, ikkje lydskrift, og i ei rettskriving som ligg nær opp til det skriftbildet elevane alt kjenner frå vanleg bokmål og nynorsk. Fire dialektar frå ulike delar av landet blir brukt som døme i denne boka: Mandal, Toten, Orkdal og Nesna.

I tillegg blir syntaksen og ordtilfanget behandla i egne kapitler. Her er samanlikninga med dialektane mindre vesentleg. I syntaksdelen ligg hovudvekta på å

få fram skilnaden mellom tradisjonell skriftmåls-syntaks (sakprosa) og talemålsnær uttrykksmåte. Boka tar opp dei tradisjonelt vanskelege syntaktiske trekk for den som vil skrive nynorsk sakprosa: genitivuttrykk, passiv, enkel og dobbel bestemt form, substantivsjuke, periode- og setningslengd, underordning og sideordning, og gir dei tradisjonelle, men stadig like aktuelle, råda for god nynorsk stil. Når det gjeld ordtilfanget, står forfattarane på ei liberal line som stort sett tilsvarar den eg sjøl slo til lyd for i Syn og Segn sommaren 1980. I det heile understrekar dei sterkt at lærarar må vere varsame med å rette talemålsnære former og ord. Også når det gjeld uttalenorm (dvs. opplesingsnorm) går dei inn for ei liberal line andsynes dialektinnslag.

Boka er eit nybrottsarbeid, og bør kunne gi svar på mange av dei problema nynorsklærarar i bokmålskolar har i arbeidet sitt. Dialektprøvene kjem altså frå Sørlandet, det indre Austlandet, Trøndelag og Nord-Norge, og det er ikkje tilfeldig, for dette er dei områda der konflikten mellom talemål og opplæringsmål er størst. På Vestlandet er samanhengen mellom dialekt og nynorsk så klar for folk flest at eit opplegg som dette neppe er særleg nødvendig. I Oslo og omland, derimot, vil nok det radikale bokmålet få meir gagn av ei systematisk samanlikning med talemålet enn nynorsken. Til gjengjeld kan nynorsken der vere ei påminning om at dei lever i eit land med eit større språkleg mangfald enn bokmålsnorma viser, og han kan òg vise korleis «vulgære» trekk i bymålet heng saman med talemålet elles i landet.

Noe av det viktigaste i denne boka er at ho ikkje berre er ei rettleiing i mekanisk innlæring av visse fakta og ferdigheter. Ho formidlar òg ei haldning, og viser korleis sidemålundervisninga kan hjelpe fram språkleg toleranse og innsikt – og dermed respekt for medmenneske – på begge sider av kateteret. Ved sida av alt kunnskapsstoffet og dei praktisk-pedagogiske rettleiingane gjer dette boka til eit overlag verdifullt dokument.

Likevel meiner eg forfattarane tar feil når dei i forordet seier at det ikkje trengs noen tradisjonell lærebok eller elevhefte i dette stoffet. Ei systematisk framstilling av systemet i nynorsk med alle variasjonsmulegheiter sett i samanheng med dei viktigaste dialektområda vil nettopp vere eit viktig supplement til denne boka. Den vil gi elevane eit betre oversyn over systemet, vere ei støtte og hjelp for fagleg usikre lærarar, og ikkje minst vere til hjelp for folk som vil sette seg inn i eller lære seg nynorsk på eiga hand.

VIND
SERIEN

Aadne Garborg
Sandheden - Sandheden, om den saa skal føre til Helvede!
Redaktør: Sveinung Time og Egil Lejon

Målpolitiske artiklar
1905-1920
Redaktør: Olaf Almenningen

OLAV DALGARD
fem norske lyrikarar
före oris-sätter
olav alkrus
kristofer uppdel
olav nygard
asiag vaa

Sveinung Time/Egil Lejon (red.):
«AADNE GARBORG. Sandheden - Sandheden, om den saa skal føre til Helvede!» kr. 75,-

Olav Dalgard: «FEM NORSKE LYRIKARAR» kr. 60,-

Olaf Almenningen (red.): «MÅLPOLITISKE ARTIKLAR» kr. 68,-

AKTUELLE BØKER DU FINN I BOKHANDELEN!

NOREGS BOKLAG

Sju merknader

Frå dialekt til nynorsk er fagleg solid og gjennomtenkt. Somme feil og manglar har eg likevel funne, men det er så få at eg kan kommentere dei alle saman i denne meldinga. Det blir sju merknader, og dei kjem her.

1. S. 58: Eg trur ikkje rettskrivinga gir høve til noe slags «kløyvd supinum» i sterke verb, slik det blir antyda her (t.d. *har komme*, men *har skriki*). Ein må vel gjennomføre enten *-e* eller *-i*.
2. S. 58–59: Forfattarane rår til at dei som har svarabhaktivokal i presens av sterke verb (*han riv'e*, *ho sprett'e*) bruker sideformene på *-er* (*river*, *spretter*). Da må dei også skrive *kjemer* og *søver* når dei seier *han komm'e* og *ho/hu sov'e*. Eg ville heller rå desse til å bruke kortformer som *riv*, *sprett*, *kjem* og *søv*. Over store delar av svarabhakti-området er

dette tradisjonelle former som folk er vant til. Dessutan tilsvarar svarabhakti-vokal i andre kategoriar endingslause former: *Ein stor'e mann* = ein stor mann, *ho er gammal'e* = ho er gammal.

3. S. 67: *Nokon* er ikkje sideform i fleirtal, men jamstilt hovudform med ein annan bruksmåte enn *nokre* (sjå t.d. *På godt norsk* s. 189–190).
4. S. 69: Både her og seinare manglar opplysninga om at folk som skriv i-mål må bruke hokjønnsform på *-i* i adjektiv og perfektum partisipp på *-en* (*døri er opi*, *ho er vaksi*).
5. S. 83: Det burde vore litt meir presise opplysningar om kor ein bør unngå genitiv. Først og fremst burde det stå noe om at genitiv ved *verbalsubstantiv* (subjekts- og objektsgenitiv) bør bannlysas. Likeins at livlause ting normalt ikkje kan vere overledd («eigar»), altså ikkje *husets dører*.

6. S. 91: Her burde det vore åttvåra spesielt mot enkel bestemt form føre relativsetningar.

7. S. 92: Det er neppe rett å kalle enkel bestemt form eit lån frå dansk. Uttrykksmåten stammar frå gammalnorsk og enda eldre språkformer, men har sjølsagt vorte styrka som høgtideleg og litterær form gjennom den danske påverknaden. I tidleg nynorsk var enkel bestemt form vanleg, men i dette hundreåret har dobbel bestemt form vore på frammarsj i begge målformene våre.

Det var det eg hadde å seie, og med desse merknadene er boka varmt anbefalt. □

Geir Lorentsen o.a.: *Frå dialekt til nynorsk. Lærarmetodikk i nynorsk som sidemål*. Det Norske Samlaget 1981. Kr. 59,-.

Å de penga

Økonomien i LSS har alltid vore svak. Spesielt kritisk var han i vinter, på ei tid da prisstiginga er sterkare enn noen gong. Styret har dei siste månadene drøfta ymse tiltak for å auke talet på medlemmer og abonnentar – vi meiner vi når altfor få av dei som burde vere interessert i det vi står for og som burde støtte oss. Men for å få eit økonomisk grunnlag for å sette i verk slike tiltak, har vi måtta appellere til ei rekke av medlemmene våre om å yte eit bidrag – gjerne noe større enn det dei ellers ville ha gitt på ein gong. Og re-

sponsen var stor – som ein kan sjå av den lista vi trykker opp her på denne sida. Vi rettar ei stor takk til alle dei som har gitt sitt bidrag til oss, og vi vil gjere det vi kan for å kvittere både ved å gi ut eit betre blad og ved å markere oss på andre måtar.

I dette nummeret legg vi inn postgiroblankett for medlemspengane 1982. Dette skjer automatisk; dei som alt har betalt medlemspengar eller ytt sitt store bidrag i økonomiaksjonen vår, kan berre kaste blanketten. Alle

andre vil vi be om å betale inn medlemspengane (eventuelt bladpengane) sine snarast råd, for vi treng framleis kvar den krona vi kan få. Også frå desse vil vi sette stor pris på ein høgare sum enn dei obligatoriske førti (tretti) kronene. Vi minner om at kontingent og bladpengar har ligge fast i fleire år no, og altså *eigentleg* har gått ned. Den situasjonen er i seg sjøl eit stort problem for oss, men det må vi komme tilbake til seinare.

Desse har støtta oss i vårknipa i år:

Siri Sverdrup Lunden, Oslo	50,-	Tarald Nomeland, Valle	100,-	Halvor Landsverk, Skien	200,-
Rakel Seweriin, Oslo	500,-	Ingolv Sæter, Grøa	100,-	Jakob Ryen, Årnes	210,-
Erling Hofset, Oslo	60,-	Halvor Dalene, Bø	500,-	Olaf Thesen, Hamar	200,-
Halldis Moren Vesaas, Oslo	250,-	Bjørn Vesterdal, Sarpsborg	60,-	Trygve Bratteli, Oslo	30,-
Alf Frydenberg, Hamar	20,-	Anonym	50,-	Åse Gruda Skard, Lysaker	1000,-
Olav Langeland, Skien	160,-	Jens Fossum, Lillehammer	150,-	Berit Elise Einum, Oslo	50,-
Karl Skeidsvoll, Åndalsnes	100,-	Pål Målbakken, Risør	200,-	Per P. Gulbrandsen	
Per Hjelle, Volda	150,-	Reidar Aavik, Akkerhaugen	260,-	Porsgrunn	60,-
Anonym	100,-	Solveig S. og Lars Groven, Trondheim	300,-	Olav Teigland, Øystese	20,-
Arne Kielland, Bø	200,-	Åsulv Eikås, Arendal	60,-	Helge Ytrehus, Rauland	110,-
Arne S. Jakobsen, Borgheim	100,-	Nils N. Straatveit, Drøbak	100,-	Berit og Geirr Wiggen, Elverum	200,-
Erling Sørli, Oslo	100,-	Håvard Hjulstad, Vestby	60,-	Ivar Hundvin, Trondheim	60,-
Berit Elise Einum, Oslo	100,-	Olav Haukvik, Skien	50,-		
Tord Sjøel, Kongsvinger	10,-	Theodor Moen, Sundebru	100,-		
Reinh. Høydal, Ulsteinvik	70,-				

(Ajourført pr. 15. mai.)

SPRÅKLIG SAMLING

Returadresse:

Postboks 636, Sentrum, OSLO 1